

PROGNOSTICKÉ PRÁCE

FORESIGHT, ANALYSIS AND RECOMMENDATIONS

PP-FAR

Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied
Institute for Forecasting Slovak Academy of Sciences

Volume 14
No 2

2022

OBSAH

ENERGY VULNERABILITY OF PENSIONERS IN SLOVAKIA <i>Aneta Kudolániová</i>	5
BIOBANKING IN SLOVAKIA: A QUALITATIVE SURVEY OF ACADEMIC AND CLINICAL STAKEHOLDERS ON PERCEIVED BENEFITS <i>Ľubica Kotorová Šlušná, Edita Nemcová, Peter Amersdorfer, Zuzana Danková, Michal Janovčík, Martina Lutterová, Katarína Kováčová, Ivica Kvietiková</i>	28
INDIVIDUAL LEARNING SCHEME – RECOMMENDATIONS FOR IMPLEMENTATION IN SLOVAKIA <i>Ľuba Habodászová</i>	44

Redakčná rada (Editorial Board)

Hlavný redaktor (Chief editor)

Branislav Šprocha (Prognostický ústav CSPV SAV, Bratislava)

Členovia redakčnej rady (Members of editorial board)

Elena Fífeková (Ekonomická univerzita Bratislava)

Richard Filčák (Prognostický ústav CSPV SAV, Bratislava)

Maroš Finka (Slovenská technická univerzita Bratislava)

Pavol Kárász (Prognostický ústav CSPV SAV, Bratislava)

Christiana Kliková (Ekonomická fakulta Vysoké školy báňské v Ostravě, ČR)

Martina Lubyová (Prognostický ústav CSPV SAV, Bratislava)

Edita Nemcová (Prognostický ústav CSPV SAV, Bratislava)

Martina Polláková (University of Hertfordshire, UK)

Eva Sodomová (Ekonomická univerzita Bratislava)

Allan M. Williams (University of Surrey, UK)

Luděk Šídlo (Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, ČR)

Výkonný redaktor (Executive editor)

Martina Chrančoková (Prognostický ústav – CSPV SAV, Bratislava)

Technický redaktor (Technical Editor)

Ingrid Pecháňová (Prognostický ústav – CSPV SAV, Bratislava)

*Vydal: Prognostický ústav – CSPV SAV, Šancová 56,
811 05 Bratislava ☎ : (02) 524 95 062,*

Vedecký redaktor: Ing. Vladimír Baláž, PhD., DrSc.

Výkonný redaktor: Ing. Martina Chrančoková, PhD.

Technickí redaktori: Ingrid Pecháňová

Čísla 1-2/2018 boli redakčne spracované v decembri 2018

© Prognostický ústav SAV (od 1.10.2015 CSPV SAV)

Rozmnožovanie je povolené len so súhlasom autora.

Časopis Prognostické práce – FAR neprešiel jazykovou úpravou.

Reg. číslo MK SR – 2947/09

ISSN: 1337-9666

ISSN: 1338-3590 (elektronická séria)

Pokyny pre autorov

Prognostické práce – FORESIGHT, ANALYSIS AND RECOMMENDATIONS (PP – FAR) prinášajú originálne príspevky výskumníkov Prognostického ústavu CSPV SAV a ďalších vedcov doma a v zahraničí. Príspevky do časopisu môžu zasielať pracovníci ktorejkoľvek akademickej inštitúcie zo SR alebo zahraničia. Elektronický časopis je dostupný na webstránke <http://prog.sav.sk/index.php/actual-forecasting-work> a aktualizovaný niekoľkokrát ročne.

Príspevky sú publikované v slovenskom a v anglickom jazyku. Očakávaná dĺžka príspevku by mala byť 0 až 40 strán. Šablóny na písanie príspevkov v slovenskom aj v anglickom jazyku sa nachádzajú na našej stránke www.prog.sav.sk, kde sú uvedené potrebné technické parametre dokumentu (napr. formátovanie a citovanie použitej literatúry – v štýle APA).

Príspevky sa zasielajú elektronicky na adresu prognostickeprace@savba.sk. Recenzentov oslovuje výkonný redaktor po konzultácii s členmi redakčnej rady. Minimálne jeden recenzent je z externej inštitúcie. Recenzenti ostávajú anonymní. Príspevky už publikované inde nebudú prijaté na posúdenie. Ponúkaný príspevok by nemal byť zároveň v tom istom čase ponúkaný inému periodiku. Príspevky neprechádzajú jazykovou korekciou. Autor príspevku zodpovedá za kvalitu slovenského alebo anglického textu. Zároveň autori príspevkov podpisujú tzv. Vyhlásenie o dodržaní Európskej charty výskumných pracovníkov.

Guide for authors

Prognostické práce – FORESIGHT, ANALYSIS AND RECOMMENDATIONS (PP – FAR) deliver the original contributions of the Institute for Forecasting Institute - CSPV SAS researchers and their collaborators from Slovakia as well as abroad. The contributions can be send by researchers of any academic institutions from Slovak Republic or abroad. The journal is published on website <http://prog.sav.sk/index.php/actual-forecasting-work> in several volumes per year.

Contributions are published in Slovak and English. The expected length of contributions is about 10-40 pages. Each paper must contain name of article, abstract (max. 200 words) and keywords (3-7) in English. On our website www.prog.sav.sk exist the templates (in Slovak and English version), where are presented all the technical parameters for the writing of the article (eg. formatting and manual for references – in style APA).

All contributions available for publication in scientific journal PP – FAR should be sent in electronic form to the executive editor at prognostickeprace@savba.sk. Reviewers will be contacted by the executive editor according to the consultation with the editorial board. At least one reviewer must be from an external institution. Reviewers remain anonymous. Papers already published elsewhere will not be accepted for publishing. Offered contribution should not be at the same time offered to other periodicals. Contributions will be not assessed linguistic adjustment. Contributor is responsible for the quality of language version of contribution. We also ask the contributors to include the signed declaration on the European Charter and Code for Researchers.

ENERGY VULNERABILITY OF PENSIONERS IN SLOVAKIA

Aneta Kudolániová¹

Abstract

The current increase in prices (2022) in the European energy markets and its supply concerns hinder access to affordable energy. This paper aims to find out what everyday challenges households of pensioners face while considered the most energy vulnerable group in Slovakia. The theoretical framework is based on “energy culture” according to Stephenson et al. (2015). The paper uses a “bottom-up” approach by conducting 10 semi-structured interviews with energy vulnerable households of pensioners in Slovakia to capture their lived experiences. Analysis of the data points to systematic forces that drive energy poverty in Slovakia and shows that households of energy vulnerable pensioners have resigned towards solving their situation and therefore are not visible to policymakers. Moreover, the ambition of the paper is to contribute to the development of more effective policies and measures in Slovakia that are in accordance with the current EU objectives to protect vulnerable consumers.

Keywords

Energy vulnerability, Energy culture, “Bottom-up” approach, Households, Pensioners

I. Úvod

Energetická chudoba sa v posledných rokoch stáva čoraz viac prioritnou témou nielen v akademickej sfére, ale i v tej politickej. Spolu s energetickou bezpečnosťou a zmenou klímy predstavuje jednu z výziev nadchádzajúcej energetickej transformácie. Politiky zamerané na implementáciu prechodu na udržateľný dopyt a ponuku energetických služieb by sa mali zaoberať aj ich vplyvom na sociálnu nerovnosť, zvlášť k prístupu a spotrebe energií. (Bartiaux et al., 2019)

Európska únia si uvedomuje problém energetickej chudoby v rámci energetickej transformácie a potrebu riešení jej dopadov vyzdvihuje aj v Európskej zelenej dohode. Viac ambiciózne sa to snaží adresovať napríklad skrze legislatívny balíček „Clean Energy for All Europeans“, ktorý navrhuje opatrenia na zmiernenie dopadov energetickej chudoby ako súčasť politík energetickej efektívnosti. Je však dôležité, aby každý členský štát zohľadnil svoje odlišné ekonomické, politické a sociálno-kultúrne podmienky ovplyvňujúce energetickú spotrebu obyvateľov. (Palma a Gouveia, 2022) Vláda SR sa počas rokov 2020-2024 zaviazala k riešeniu energetickej chudoby. Doteraz však absentuje jasná definícia, podpora či konkrétne iniciatívy zo strany štátu. (Dokupilová, Gerbery a Filčák, 2020). Súčasný rast cien energií na európskych trhoch má vplyv aj na energeticky zraniteľné domácnosti. Upadnutiu do energetickej chudoby na Slovensku je zvlášť vystavená najrizikovejšia skupina

¹ Aneta Kudolániová, Masaryk University, Faculty of Social Studies, Joštova 218/10, 602 00 Brno, Czech Republic, a.kudolaniova@gmail.com

dôchodcov. Cieľom článku je zistiť akým každodenným výzvam čelia energeticky zraniteľné domácnosti dôchodcov na Slovensku, či sa s nimi vedia vysporiadať, a aké bariéry im bránia v zmene ich stavu. Zameraním sa na konkrétnu skupinu dôchodcov sa zužuje komplexný koncept energetickej zraniteľnosti, a tak umožňuje detailnejšiu analýzu špecifickej skupiny zraniteľných spotrebiteľov.

V existujúcej literatúre chýba pohľad na energetickú chudobu na Slovensku skrze prežité skúsenosti konkrétnych domácností. „Bottom-up“ dáta sú pri tom veľmi prospešné pri formulovaní politik, pretože zachytávajú väčšiu škálu faktorov energetickej zraniteľnosti. Indikátory zamerané len na technické aspekty energetickej zraniteľnosti nevytvárajú pre politikov dostatočný obraz. Porozumenie spôsobom spotreby energie v každodennom živote domácností môže tiež usmerniť predchádzanie úpadku do energetickej chudoby. Podľa Európskej Komisie je región strednej Európy oproti napríklad južnému regiónu, vo výskumoch presahujúcich klasické indikátory výrazne podhodnotený. Spolupráca vedeckej komunity a politikov by tak mohla vyústiť v efektívnejšiu implementáciu riešení energetickej chudoby. (Palma a Gouveia, 2022)

II. Prehľad literatúry

Existujú rôzne spôsoby a terminológia ako definovať energetickú chudobu. Bouzarovski a Petrova všetky podoby energetickej či palivovej chudoby podložili spoločnou podmienkou: neschopnosť domácnosti zabezpečiť si sociálne a materiálne nevyhnutnú úroveň energetických služieb. (Bouzarovski a Petrova, 2015)

Európska Komisia považuje nízky príjem, vysoké náklady na energiu či bývanie v obydliach s nízkou energetickou účinnosťou za hlavné prvky spôsobujúce energetickú chudobu. (CoM, 2016) Energetická zraniteľnosť poukazuje na faktory, ktoré vedú k vzniku energetickej deprivácie jednotlivcov či domácností. Na rozdiel od energetickej chudoby je tento stav premenlivý a môže byť vnútornou, alebo vonkajšou zmenou v infraštruktúrnych, sociálnych, politických či ekonomických okolnostiach ukončený a naopak. (Bouzarovski, 2018, 18-22; Middlemiss a Gillard, 2015)

Doposiaľ zavedené politiky sa buď zaoberajú zlepšením energetickej efektívnosti, alebo krátkodobými riešeniami. (DellaValle, 2019) Energetickú chudobu popisujú skôr ako štatistický problém s technologickými riešeniami. (Longhurst a Hargreaves, 2019) V literatúre je energetická zraniteľnosť vnímaná ako sociálne a priestorovo variabilná, čo sa v politikách neodráža. (Robinson Lindley a Bouzarovski, 2019; Bouzarovski a Thomson, 2015; Walker a Day, 2012; Filčák a Živčič, 2017) Ak by sa politiky zamerali na konkrétne regióny a miesta či dokonca sociálne skupiny je väčšia šanca zachytiť ich špecifické potreby, ktoré zostávajú zanedbané. (Walker a Day, 2012; Bouzarovski a Petrova, 2015; Bouzarovski a Thomson, 2015) Energetické potreby domácností sú založené na

subjektívnych variabilitách, a preto by mali byť politiky sústredené na konečné použitie energetických služieb spotrebiteľmi. (Bouzarovski a Petrova, 2015; Bouzarovski a Thomson, 2015) Zohľadnenie týchto faktorov je však komplikované, pretože sa jedná o súkromný a dynamický stav, ktorý je kultúrne a sociálne určený s obmedzenou dostupnosťou údajov. Zároveň neexistuje spoločná definícia EÚ štátov či zhoda na použití indikátorov. (Thomson et al., 2017; Bouzarovski a Thomson, 2015; Fizaine a Kahouli, 2019)

Dokupilová a kol. označuje používanú definíciu energetickej chudoby na Slovensku za nedostatočnú, pri čom jej zmena by umožnila lepšiu aplikáciu verejných politík v praxi. Zároveň vyzdvihuje potrebu pre ciele verejných politiky a ciele podporu pri zlepšení energetickej efektívnosti. Riešenia slovenskej legislatívy a praxe sú cenové regulácie cien dodávok plynu a elektriny, zatiaľ čo ostatné aspekty zraniteľnosti zostávajú zanedbané. (Dokupilová, Gerbery a Filčák, 2020)

V tomto článku je použitý prístup „bottom-up“, ktorý umožňuje lepšie zachytenie komplexnosti problémov energeticky zraniteľných domácností. Sústreď sa na správanie domácností a ich konkrétne prežité skúsenosti, ktoré sú v sú dominantných politikách prehliadané. (Longhurst a Hargreaves, 2019; Middlemiss a Gillard, 2015) Najvplyvnejší výskum pochádza od Middlemiss a Gillarda, ktorí na základe šiestich výziev určujú, akým problémom zraniteľné domácnosti čelia: kvalita obydla, dodávky a ceny energií, stabilita príjmu, nájomné vzťahy, sociálne vzťahy v domácnosti i mimo nej, a zdravotný stav jej členov. Princíp *multi-dimensionality* poukazuje na fakt, že odlišnosť jednotlivcov a ich podmienok vytvára odlišné potreby. (Middlemiss a Gillard, 2015)

Použitie konceptu energetickej zraniteľnosti zahŕňa širšiu škálu prvkov ako zvyčajne používaná úzka triáda, a tak umožňuje zachytiť domácnosti, ktoré by boli inak vynechané. Jedná sa napríklad o potrebu nadpriemerného využitia energie, zhoršené životné podmienky, nedostatok sociálnych vzťahov či zaužívané praktiky. (Robinson, Lindley a Bouzarovski, 2019; Thomson et al., 2017) Väčší význam sa použitím „bottom-up“ pripisuje subjektívnym skúsenostiam, ktoré slúžia ako základ porozumenia toho, ako sa domácnosti do stavu zraniteľnosti dostanú. (Longhursts a Hargreaves, 2019) Kvalitatívny výskum založený na každodenných skúsenostiach domácností je opak doterajších snáh definovať problém energetickej chudoby pomocou makroekonomických ukazovateľov. (Middlemiss a Gillard, 2015) Väčšina národných stratégií o energetickej chudobe vychádza z indikátorov EU-SILC (European Union - Statistics on Income and Living Conditions), ktoré však nepredstavujú komplexný prístup k vybranej problematike keďže nezachytávajú všetky aspekty energetickej zraniteľnosti. (Palma a Gouveia, 2022). Prístup „bottom-up“ umožňuje pozorovať a popisovať energetickú zraniteľnosť zo širšej perspektívy, čo môže viesť k odhaleniu nových faktorov

ovplyvňujúcich stav domácností. (Middlemiss a Gillard, 2015) Na Slovensku zatiaľ tento typ výskumu neprebehol.

Viacerí autori považujú zdravotné a psychické problémy za negatívne následky energetickej chudoby. (Bartiaux et al., 2018; DellaValle, 2019; Middlemiss et al., 2019; Robinson, Bouzarovski a Lindley, 2018; Bouzarovski a Petrova, 2015) V zimných mesiacoch pozorujeme zvýšenie úmrtnosti kvôli chladným domovom, a to zväčša u starších ľudí. (Robinson Lindley a Bouzarovski, 2019; Walker a Day, 2012) Podmienky týchto domácností zároveň neumožňujú aktívnu účasť v spoločnosti. (Bouzarovski a Petrova, 2015) Celkovo to vedie k psychickej záťaži a neustálym praktickým ťažkostiam v bežnom živote. (Bartiaux et al., 2018; Mould a Baker, 2017) Longhurst a Hargreaves navyše prišli s tvrdením, že emócie jednotlivcov môžu prispievať k energetickej zraniteľnosti a tiež ju ovplyvňovať. (Longhurst a Hargreaves, 2019)

Zistiť rozsah a štruktúru energetickej chudoby je dôležité, pretože rozhodujú o nákladoch na riešenia. Na Slovensku sú najzraniteľnejšou skupinou dôchodcovia. Ovplynení sú faktormi ako životný cyklus, príjmy a zloženie domácnosti. (Filčák a Dokupilová, 2019; Chai et al., 2021)

Filčák a Dokupilová zistili, že Slováci platia svoje účty za energie aj napriek tomu, ak tieto výdavky pokrývajú veľkú časť ich príjmu. (Filčák a Dokupilová, 2019) Slovensko patrí ku krajinám EÚ s nižším príjmom svojich obyvateľov a ich štruktúra výdavkov sa od ostatných európskych krajín odlišuje. Práve dôchodcovia sa potýkajú s proporčne najvyššími výdavkami na energie. (Gerbery a Filčák, 2014) Sociálno-demografické okolnosti dôchodcov spôsobujú zvýšenú fyziologickú potrebu energetických služieb, čím sa ich silno dotýkajú zmeny v ich cenovej dostupnosti. (Robinson, Bouzarovski a Lindley, 2018; Bouzarovski a Petrova, 2015; Walker a Day, 2012) Zároveň často žijú sami, trpia chorobou, alebo zdravotným postihnutím. (Robinson Lindley a Bouzarovski, 2019) Zdravotné problémy spojené s energetickou zraniteľnosťou sa intenzívnejšie prejavujú so zvyšujúcim vekom. Nedostatočne vyhriate obydlie vystavuje starších ľudí riziku zvýšeného krvného tlaku a zrážanlivosti krvi, ktoré môžu prerásť do kardiovaskulárnych a respiračných problémov. (Chad a Walker, 2016; Valente et al., 2021)

Problém platenia energetických účtov sa môže prejaviť v uprednostnení energie pred inými základnými výdavkami či dokonca následnému zadlženiu. Často sa jedná o heat-or-eat dilemma, teda rozhodovanie sa medzi zabezpečením si energií alebo jedla. Neschopnosť dovoliť si nákup výživného jedla má potenciál viesť k potravinovej neistote jednotlivcov. (Walker a Day, 2012; Valente et al., 2021; Bartiaux et al., 2018)

V poslednej dobe sa výskum posunul od zamerania sa výhradne na zdravotné problémy starších ľudí aj na ich osobné skúsenosti, a ako sa snažia s ich situáciou vysporiadať. (Chard a Walker, 2016; Willand et al., 2017; Valente et al., 2021) Chard a Walker z rozhovorov určili štyri stratégie na šetrenie energie voči teplu: skrátenie času a nevykurovanie niektorých miestností, alternatívny typ vykurovania, teplejšie obliekanie a prispôsobenie denných aktivít. Typy stratégií sa kvôli viacrozmernej povahe energetickej zraniteľnosti však líšia. (Chard a Walker, 2016) V literatúre sú tieto mechanizmy zobrazované ako nežiaduce snahy prispôbiť sa neuspokojivej situácii. (Willand et al., 2017; Chard a Walker, 2016)

Do akej miery domácnosti zachádzajú záleží na technických vlastnostiach vykurovania, ich osobnej definícii tepla a pohodlia najsenzitívnejšieho člena domácnosti. (Willand et al., 2017) Snahy o zníženie spotreby energií je vidieť zvlášť u elektriny, skvapalneného ropného plynu a vody. (Yip et al., 2020) Prejavuje sa to obmedzovaním doby osvetlenia, používaním spotrebičov či zohrievaním vody. (Bouzarovski a Thomson, 2015)

Zraniteľné domácnosti označené ako energeticky neefektívne majú najmenej možností ako zmeniť svoju situáciu. Zvyčajne žijú v zhoršených podmienkach obydľia a nedisponujú dostatočnými zdrojmi na implementovanie technických opatrení na úsporu energie. (Walker a Day, 2012; Willand et al., 2017) Chudobnejšie domácnosti často musia na zabezpečenie energie vynahradiť viac financií ako tí s lepšou finančnou situáciou. (Filčák a Živčič, 2017) Okrem toho sa dôchodcovia môžu dostať do stavu sociálneho vylúčenia. Nedostatok financií im neumožňuje účasť na sociálnych aktivitách či pozvanie návštevy do svojho obydľia. (Valente et al., 2021) Výskum o tom, do akej miery majú tieto domácnosti možnosť zmeniť svoju situáciu je však limitovaný. (Middlemiss a Gillard, 2015) Zároveň zraniteľné domácnosti často zľahčujú svoje problémy a naďalej sa vystavujú rizikám s nimi spojenými. (Chard a Walker, 2016)

Ambíciou tohto článku je v rámci výskumu energetickej chudoby na Slovensku prispieť použitím „bottom-up“ prístupu k lepšiemu porozumeniu toho, ako sa energetická zraniteľnosť dôchodcov prejavuje z pohľadu dotknutých domácností, keďže doposiaľ sa literatúra venuje len teoretickej rovine.

III. Teoretický rámec

Teoretický rámec tohto článku vychádza z novozélandského výskumu od Stephenson a kol., ktorý používa multidisciplinárny prístup k porozumeniu správania subjektov (jednotlivec, domácnosť, podnik, sektor) v energetickom systéme s ambíciou identifikovať možnosti na zmenu správania. V roku 2009 vyvinul tím zložený z oblastí fyziky, ekonómie, práva, psychológie a sociológie, rámec pre analýzu energetických kultúr. (Stephenson et al., 2015) Vo svojich výskumoch prišli s tvrdením, že správanie v energetickom sektore je ovplyvnené vzájomne prepojenými interakciami medzi normami, materiálnymi faktormi a zvyklosťami subjektu, a to v širšom kontexte externých vplyvov. (Stephenson et al., 2010; Stephenson et al., 2015)

Normy sú zdieľané presvedčenia o tom, ako sa jednotlivci správajú v danom kontexte. Skrze energetické kultúry sú vnímané ako očakávania a aspirácie jednotlivcov či domácností voči ich spotrebe energií. (Stephenson et al., 2015) Vzťahujú sa k dosiahnutiu žiadaného materiálneho zabezpečenia, ktorým súčasne nedisponujú. To znamená, že ovplyvňujú ako domácnosť využíva energiu, a tiež zobrazujú ako domácnosť svoju aktuálnu situáciu vníma.

Materiálne faktory zahŕňajú stav budovy, okolitú infraštruktúru a objekty - technológie a spotrebiče využívajúce energiu. Tieto faktory majú priamy vplyv na termálny komfort v domácnosti, napr. nedostatočná izolácia obydla alebo energeticky neefektívne spotrebiče zvyšujúce energetickú spotrebu sťažujú jeho zateplenie. (McKague et al., 2018)

Zvyklosti sú každodenné aktivity členov domácnosti – či už rutinné, alebo občasné. Silno sú prepojené s normami, ktoré formujú čo považujú jednotlivci za vhodné aktivity a ako reagujú na vzniknuté situácie. Napríklad obliekanie viacero vrstiev kvôli udržaniu tepla, pokladanie pokrývky na hrniec počas varenia, aby sa zamedzila zvýšená vlhkosť v dome, alebo zaťažovanie závesov kvôli udržaniu tepla. Zároveň sú prepojené s materiálnou kultúrou, ktorá sa môže prejaviť napríklad pri stratégii vytápania, ktorá sa bude líšiť u domácností vlastníacich krb oproti vlastneniu len plynového vytápania. (Stephenson et al., 2015; McKague et al., 2018)

Kombinácia noriem, materiálnych faktorov a zvyklostí vytvára zaužívané vzorce správania v energetickom systéme. Ak by malo prísť k zmene tohto správania, musel by sa zmeniť jeden alebo viac komponentov, čo by následne ovplyvnilo všetky ostatné a prišlo by k vytvoreniu nových vzorcov. Energetické kultúry tak nie sú vnímané len samostatne, ale ako navzájom prepojené interagujúce systémy. (Barton et al., 2013)

Celkovo sú tieto systémy výsledkom externých vplyvov, ktoré sú mimo priamu kontrolu domácností. Napriek tomu výrazne ovplyvňujú vzorce správania - môže dôjsť k „uzamknutiu“ vzorcov,

vytvoreniu odporu voči akejkol'vek zmene, či naopak podnieteniu prijatia nového správania. Hranice medzi energetickými kultúrami a externými vplyvmi sa medzi domácnosťami značne odlišujú a závisia aj od možnosti aktéra konať vo svojej situácii nezávisle. V kontraste sú vlastníci bývania, ktorí môžu voľne upravovať fyzické aspekty obydli a naopak nájomníci, ktorých rozhodnutia sú značne limitované prenajímateľom. (Stephenson et al., 2015) Normy oboch skupín sú však ovplyvnené výchovou, vzdelaním či demografiou; materiálna kultúra zasa príjmom, reguláciami, dostupnosťou technológií a dotáciami; zvyklosti cenou energií, prijatými politikmi, dotáciami, informačnými kampaňami, alebo širšími sociálnymi normami. (Stephenson et al., 2010)

Dôležitú rolu v kontexte energetických kultúr zohrávajú aj motivácia a bariéry k zmene a podpora poskytovaná domácnostiam. Motivácia má značný vplyv na zmenu vzorcov správania – napríklad, ak je domácnosti poskytnutá finančná podpora, členovia musia mať motiváciu ju akceptovať. Ovplyvňujú ju aj normy – ak si sú členovia vedomí zdravotných dopadov či vysokých cien, tak môžu získať motiváciu k zmene. V tomto prípade však môžu nastať bariéry (vychádzajúce z noriem, materiálnej kultúry, zvyklostí, externých vplyvov), ktoré zmenu zamedzia. Napríklad pri externých vplyvoch sa jedná o nízky plat, nedostatočné dotácie, alebo regulácie; pri normách o nedostatok informácií o možnostiach zlepšenia energetickej efektívnosti. Limitujúci faktor bariér sa však dá prekonať poskytnutou podporou domácnostiam, a tak umožniť zmenu správania. Podpora sa prejavuje napríklad poskytnutím financií od rodiny, umožnením nových informácií skrze priateľov či kampaň o energetickej chudobe, a podobne.

Energetická kultúra domácnosti zasadená do rámca vzájomne prepojených noriem, materiálnych faktorov, zvyklostí a externých vplyvov, formuje správanie jej členov a ich zraniteľnosť voči energetickej chudobe. Teoretický rámec pre analýzu energetických kultúr poskytuje holistický pohľad na širšiu škálu variabilít ovplyvňujúcich energetickú zraniteľnosť a ich spoločnú interakciu. (McKague et al., 2018) V článku je použitý na formovanie otázok pre respondentov a zároveň slúži na interpretáciu získaných dát.

IV. Výskumné otázky a cieľ článku

Článok sa pomocou „bottom-up“ prístupu a využitím rámca energetických kultúr snaží zodpovedať hlavnú výskumnú otázku:

- Akým každodenným výzvam čelia v súčasnosti energeticky zraniteľné domácnosti dôchodcov na Slovensku?

Vedľajšie výskumné otázky:

- Snažia sa domácnosti vysporiadať s energetickou zraniteľnosťou – ak áno, akým spôsobom?
- Aké faktory bránia energeticky zraniteľným domácnostiam zmeniť ich aktuálny stav?

Cieľom článku je pomocou „bottom-up“ prístupu spoznať každodenné problémy energeticky zraniteľných domácností dôchodcov na Slovensku, a to v kontexte súčasnej energetickej krízy. Zároveň zistiť, aké faktory zabráňujú domácnostiam zmeniť ich stav, a či sa snažia o riešenie svojej situácie.

V. Metodológia

V článku bol použitý kvalitatívny zber dát uskutočnený skrze 10 pološtruktúrovaných rozhovorov s 10 rôznymi domácnosťami energeticky zraniteľných dôchodcov. Rozhovory prebiehali medzi 16. až 30. marcom 2022, s časovou náročnosťou 30 – 80 minút. Otázky boli zamerané na osobné údaje o respondentoch, na ich domácnosť a každodenný život, skúsenosti a očakávania v kontexte využívania energetických služieb.

Pre tento typ výskumu bol zvolený pološtruktúrovaný rozhovor, keďže umožňuje určitú voľnosť odpovedí pre respondentov, ale v rámci stanovených bariér teórie. Dôležité je aktívne načúvať a klásť doplňujúce otázky. (Given, 2012) Výber tejto stratégie umožňuje vidieť energetickú zraniteľnosť a jej príčiny a dopady skrze pohľad dotknutých domácností. Zobrazuje ako tieto domácnosti svoj stav vnímajú, či a ako sa snažia svoju situáciu riešiť. Zároveň poukazuje na brániace faktory k zmene stavu alebo naopak ich uľahčujúce okolnosti.

Rozhovor sa začal otázkami o súčasnom dianí, kedy mal respondent priestor vyjadriť sa k vplyvu zmien na energetických trhoch na svoju vlastnú domácnosť. Nasledovalo predstavenie základných údajov o domácnosti. Jadro rozhovoru tvorili 4 okruhy vychádzajúce z teoretického rámca energetických kultúr – materiálne faktory, normy, zvyklosti, externé faktory, motivácie a bariéry. Detailnejšie informácie o respondentoch sú zhrnuté nižšie v tabuľke 1.

Výber respondentov spočíval v oslovovaní neziskových organizácií a projektov zameraných na energetickú chudobu, charít¹ a obecných úradov. Spolupráca prebiehala primárne s charitami, ktoré sa mimo podpory pre jednotlivcov a rodiny v núdzi, venujú aj pomoci seniorom (napr. poskytovaním potravinových balíčkov). Sociálni pracovníci boli telefonicky informovaní o výskume a následne požiadaní o oslovenie potenciálnych respondentov. Deväť rozhovorov prebehlo v domácnostiach respondentov. Rozhovor s Helenou sa uskutočnil v aute pred jej domom kvôli neistote ohľadom rozhovoru a všeobecnému nepozývaniu cudzích ľudí do svojho domova. Pri všetkých respondentoch bola zachovaná anonymita, v rámci ktorej im bolo zmenené meno. Rozhovory boli so súhlasom nahrané a následne prepísané. Za žiaden z nich nebola poskytnutá finančná odmena, či jej akákoľvek iná forma.

Proces kódovania prebiehal s vzhľadom na efektívnosť a veľkosť vzorky bez pomoci programu. Výrokom z prepísaných rozhovorov boli indukzívne priradené kódy, ktoré boli zlúčené do širších kategórií s cieľom nájdenia nadradených kategórií. Elementy teoretického rámca energetických kultúr tak boli deduktívne priradené k odlišným kategóriám. S časovým odstupom min. týždňa boli rozhovory znovu prečítané a kódy prípadne upravené. Následne bola použitá metóda iteratívneho čítania rozhovorov v snahe o presnosť priradenia elementov energetických kultúr. (Saldaña, 2009)

Limitáciou výberu pološtruktúrovaných rozhovorov je, že získanie relevantných dát závisí na schopnostiach osoby vedúcej rozhovor porozumieť, interpretovať a adekvátne odpovedať na poskytnuté informácie. Jedná sa teda o kolaboráciu medzi oboma stranami, kedy je dôležité načúvať a vzbudiť dôveru u respondenta. (Given, 2012) Osoba vedúca rozhovor sa so zámerom obmedzenia tejto limitácie držala teórie o vedení výskumného rozhovoru. Následne bol s cieľom zníženia subjektivity výskumníka uskutočnený dodatočný rozhovor so sociálnou pracovníčkou z charity, ktorá spolupracovala na výbere respondentov. Sociálna pracovníčka potvrdila závery výskumu a súhlasila s výzvami pre energeticky zraniteľných dôchodcov, s ktorými udržiava kontakt skrze charitu.

Za ďalšiu limitáciu výskumu by bolo možné považovať vzorku respondentov. Všetci respondenti žijú v domácnosti sami. Dokupilová a kol. vyzdvihujú, že práve jednočlenné domácnosti starších ľudí musia vynahradiť zo svojich príjmov na energie výrazne väčšiu časť ako domácnosti dvoch a viacerých osôb, čo zo samostatne žijúcich dôchodcov robí najrizikovejšiu skupinu. (Dokupilová, Gerbery a Filčák, 2020) Zároveň by sa dalo debatovať o tom, že väčšinu vzorky tvoria ženy. V literatúre sa objavuje aj rodová dôležitosť u energeticky zraniteľných dôchodcov. Ženy v dôchodkovom veku sú v rozvinutých ekonomikách považované za viac náchylné voči dopadom

¹ Napríklad farské charity pod záštitou Bratislavská arcidiecézna charita.

energetickej chudoby ako muži. Okrem toho, že demograficky je väčšia pravdepodobnosť, že v dôchodkovom veku zostane samotných viac žien, ich dôchodok je kvôli nastaveniu trhu práce zväčša nižší ako u mužov. (Valente et al., 2021; Robinson, 2019) Samotní sociálni pracovníci považovali dôchodkyne žijúce samy za najviac ohrozenú skupinu.

Dostatočnosť desiatich rozhovorov môže byť ďalším diskutabilným bodom. Zahraničné výskumy používajúce prístup „bottom-up“ pracujú s podobným číslom vzorku – približne pätnásť. (Middlemiss a Gillard, 2015; Longhurst a Hargreaves, 2019; Chard a Walker, 2016) Nájdeme však aj výskumy s vyšším číslom respondentov, napríklad Valente a kol., ktorí sa venovali energetickej chudobe starších ľudí v Austrálii, uskutočnili 23 rozhovorov či Bartiaux a kol. uskutočnili 60 rozhovorov. Kontrast s týmto článkom je však možné pozorovať v časovom okne, kedy na získanie rozhovorov mali v prvom prípade jeden rok a v druhom štyri roky. (Valente et al., 2021; Bartiaux et al., 2019)

Tabuľka 1: Informácie o respondentoch

meno	vek	status	členovia	vlastníctvo	typ vytápania
Mária	82	vdova	1	vlastné	plyn + drevo
Silvia	85	vdova	1	vlastné	plyn
Anežka	74	vdova	1	vlastné	plyn + drevo
Helena	62	žije sama	1	vlastné	plyn
Adela	76	vdova	1	bremeno	plyn
Eva	67	žije sama	1	vlastné	plyn
Martin	83	vdovec	1	vlastné	plyn
Margaréta	80	vdova	1	vlastné	plyn
Jana	72	vdova	1	vlastné	plyn + drevo + elektrina
Peter	79	vdovec	1	vlastné	plyn + drevo

Zdroj: Vlastné spracovanie

VI. Vyhodnotenie výskumu

Všetky znaky energetických kultúr sa medzi sebou prelínali. Napriek tomu ich bolo možné zaradiť do odlišných kategórií. Bariéry a motivácie k zmene sa nachádzajú naprieč všetkými elementami energetických kultúr.

Materiálne faktory

Problémy spôsobené materiálnymi faktormi sú u starších domov respondentov očakávané. Čo sa týka vykurovania, tak väčšina respondentov nevykuruje všetky miestnosti kvôli veľkosti obydla. Pohyb obmedzili na najpotrebnejšie miestnosti ako kuchyňa a spálňa. Dvaja respondenti tak novo učinili ako priamy dôsledok minuloročného zdražovania. Stratégie vykurovania sa však líšili u tých, čo používali aj alternatívne kúrenie drevom. Bolo pre nich jednoduchšie udržiavať v dome teplotu. Máriina stratégia je používať plyn do novembra a počas studenších mesiacov až do polovice februára zmeniť na drevo:

„Vykurujem len dve miestnosti, dolu. Keď kúrim plynom, tak mi v troch ostatných miestnostiach kúri len na minimum, aby mi nezamrzla voda a mohla by som mať tu dolu teplo. A keď kúrim krbom, tak nechávam otvorené dvere na schodisko, aby mi išlo trochu aj hore. Pohybujem sa len v dolných miestnostiach. Človek sa s tým naučí žiť.“

Ak však v domácnostiach vykurovali všetky miestnosti, tak na nižšiu teplotu ako je ich komfort, pričom ich dom bol podstatne menší. Zároveň sa objavila tendencia vypínať kúrenie počas dňa či noci, alebo ak odídu na dlhší čas z domu. Problémy s vykurovaním na dostatočnú teplotu vykazovali 7 respondenti. U Heleny a Evy to bolo spôsobené stavom obydla v podobe zlého komína a starých trubiek. U ostatných, vrátane Petra, išlo o vysoké náklady:

„Cez deň nemám plyn zapnutý, no keď klesne teplota, tak sa to automaticky zapne a dokúri. Ale večer si občas prikúrim trochu, keď pohybujem sa len okolo tej kuchyne (kde má kachle). A keď je viac zima, tak v tých kachliach prikúrim. Keď idem treba spať, tak si dve hodiny predtým trochu zakúrim. Keby som bol viac senzitívny, bolo by to horšie. Ale som zvyknutý. Ja by som ho vytopil aj viac. Ale z dôchodku, keby som stále kúril, a že na 22 stupňov, tak by to bolo veľa peňazí. To by sa nedalo.“

Problémy s vlhkosťou a plesňami sa objavili u Anežky a Jany, a to z dôvodu nedostatočného topenia v miestnostiach. Jana si všimla ako sa pleseň a vlhkosť objaví, keď nevykuruje, a ako zasa po zakúrení drevom zmizne, alebo príde leto a steny sa vysušia.

Šiestich respondentov trápili úniky tepla skrze zle tesniace okná, dvere, podlahu, alebo kvôli nezatepleniu, a v dvoch prípadoch skrze strechu. Čo sa týka stavu domácnosti, tak boli spomenuté aj problémy ako oxidácia radiátorov, starý kotol či veľká námaha s vykurovaním v kachliach. Napriek tomu, že si starší stav obydľia členovia domácnosti uvedomovali, vyjadrili bariéry v podobe neschopnosti potrebnej renovácie kvôli vyššiemu veku, nedostatku financií, či prípadne neposkytnutej pomoci. Martin má aj nakúpenú časť materiálov na opravu strechy, ale kvôli manželkinej chorobe ju nikdy neopravil a ani už to neplánuje. Margaréta zasa zdôrazňuje okrem potreby výmeny kotla aj zaoxidované ventily:

„Ved' to je už toľko rokov, čo to kúrenie máme. Najskôr to bolo na drevo, na uhlie, no a potom prišiel plyn. Keď mi dopúšťajú vodu a chcú odvzdušniť radiátory, hovorím im, nech to nerobia na silu. Lebo sa im to utrhne a bude celá zem vody. Takže už by to potrebovalo možno všetko tu zrekonštruovať. Ale kde by som na to zobraľa? Od detí pýtať nebudem. Musím sa starať.“

Pre všetkých opýtaných predstavujú náklady na energiu prakticky najväčšiu záťaž. Každý respondent však platí energetické účty včas a prioritne. Z neplatenia vyjadrovali obavy z akumulácie ceny alebo zastavenia dodávok energií, čo by vo výsledku bolo pre nich ešte horšie. Neplatenie energetických účtov je v ich okolí stigmatizované a radšej by sa viac obmedzovali a šetrili v iných oblastiach každodenného života, alebo využívali menej energetických služieb ako ich nezaplatili.

Zvyklosti

Respondenti používali rôzne metódy, akými sa vyrovnávali so vzniknutými problémami. Väčšina z nich si ako reakciu na zimu zvykla obliekať viacero vrstiev, nosiť teplejšie papuče alebo topánky, či pri zníženej aktivite používať deky. Peter si na zvýšenie komfortu ľahne na pár minút do postele pod perinu dokiaľ sa nezohreje. Objavilo sa aj presunutie postele a spanie vo vykurovaných miestnostiach. Niektorí šetrili v iných oblastiach ako pri elektrine (menej svetla, prania, televízie) alebo nastavili nižšiu teplotu vody na sprchovanie. Mária zvolila varenie na plynovej bombe namiesto plynového sporáku, keďže našla pomerný rozdiel v cene. Napríklad problém s plesňou bol vyriešený nástrekom. Úniky tepla boli vo väčšine prípadov menšieho rozsahu. Helena však riešila hneď niekoľko problémov:

„Keď to teplo uniká, tak v oknách som pozapchávala diery, kde sa dá. A keď vetrám, tak otváram skôr dvere do dvora, ale okná smerom k ulici nemôžem otvárať. (...) Skúšam všetko možné, ako sa dá. Také staré matrace tam mám, takto pri dverách ako je vchod, aby to teplo neutekalo. Teplé závesy mám na všetkých dverách cez zimu. Koberce nemám. Podlaha je ale studená, lebo tam je betón a na tom mám PVC. Normálne aj cez deň chodím v teplých topánkach. (...) Gamata ide aj v lete. To je tak studený dom, že to je normálne zapnuté, aj keď hreje menej.“

Vysoké náklady na energiu prinútili všetkých respondentov obmedzovať sa v iných oblastiach. Snažili sa tak v rámci možností riešiť svoju situáciu. Každý spomenul výrazné šetrenie ako nakupovanie potravín, drogerie či liekov v akcii a za čo najlacnejšiu cenu. Helena si občas musí vyberať či si kúpi lieky, alebo stravu. Často sa spoliehali aj na dopestovanie vlastnej zeleniny a ovocia počas sezóny. Rozpočítanie svojich financií na každý mesiac poukazuje na uvedomelosť svojej situácie. Eva si to rozpočítava na každý deň:

„Mám to jednoducho všetko rozpočítané. A keď to mám tak, že mi vychádza 5 eur na deň a náhodou sa stane, že mám vyššie výdavky, tak jednoducho na ďalší deň nejdem do obchodu a varím z toho, čo mám. A nie je to tak, že by som mrhala jedlom. Často krát jem to isté tri dni. A fakt len zaplatiť poplatky a potom strava. Na iné nezostáva. Tak akurát mi to vyjde.“

Všetci respondenti, ktorí boli v dobrom zdravotnom stave pociťovali negatívny vplyv na sociálny život. Vyjadrovali neschopnosť dovoliť si platené aktivity ako kúpele, divadlo či zájazdy. Väčšina si pozývala aj návštevy, no v tom prípade prikúrili na vyššiu teplotu. V dvoch prípadoch si respondenti ľudí do vnútra veľmi nepozývali. Podľa Adely môžu serióznejšie problémy s nedostatkom energií ovplyvniť aj psychické zdravie.

Normy a aspirácie

U energeticky zraniteľných domácností môžeme sledovať dopady zraniteľnosti na ich normy a aspirácie. Respondenti hovorili o nutnosti šetrenia a uskromnenia sa vo svojom každodennom živote. Dvaja respondenti sa vyjadrili, že pred minuloročným zdražovaním neboli zvyknutí sa obmedzovať až do takej veľkej miery ako teraz, čím pozorujeme motiváciu k zmene správania. Keď sa však už nachádzajú v takejto situácii, tak ju všetci vnímajú ako niečo, s čím sa musia zmieriť.

Vyjadrujú sa spôsobom, že sa so situáciou naučili žiť a zatiaľ je pre nich postačujúca. Nevidia iný spôsob ako sa s ňou vysporiadať než šetriť a obmedzovať sa.

Do budúca nevidia prílepšenie, naopak majú silné obavy z budúcnosti a očakávajú neustále zhoršovanie. Pri tomto sa objavila zhoda v externej bariére, ktorou je jednomyselne pre všetkých nízky dôchodok, ktorý považujú za neadekvátny k navyšovaniu cien energií či celkovej inflácii. Nepovažujú to však za niečo, čo by sa reálne mohlo stať. Napríklad Martin to vníma takto:

„Ak budú naďalej zdražovať – čo je isté, tak budem musieť šetriť. Nič iné mi nepomôže, pretože na dôchodku mi veľa nepridávajú a inšie mi nezostane. Budem sa musieť uskromňovať. Kúrenie budem musieť vypínať, kde sa bude dať. A na strave – čo musí byť, to musí byť. Hladný nemôžem byť. Vidím, že to inak nebude. (...) Pomohlo by to navyšovanie dôchodku. O 3 eurá to je nič, to sú len reči – ale navýšenie by pomohlo.“

Navýšenie dôchodku by pre väčšinu však nutne nepredstavovalo zmeny v materiálnych faktoroch ako rekonštrukcia. Aj keď si domácnosti uvedomujú nedostatky ich obydli, pozorujeme u nich znaky rezignácie voči ich riešeniam. Presne ako Silvia, tak aj ostatní argumentujú vysokým vekom a jednoducho odložením problémov pre nasledujúcich majiteľov, ktorí sa s nimi budú vedieť vysporiadať:

„No, opraviť asi netreba nič, veď čo by sa. Kúriť môžem, to je hlavné. (...) Zateplené nemám, ani okná plastové. Ale to ja už v mojich rokoch budem dávať zateplovať? To už po mne nech si dá kto chce spraviť. Veď koľko tu už budem. Čo by som s tým robila, veď si už inšie nemôžem dovoliť.“

V lepšom stave sa snažia udržiavať len to najnutnejšie. Jana sa rozhodla neriešiť problémy s plesňou a vlhkosťou inak ako postrekom, pretože jej to prišlo zbytočné, keďže ich nevyužíva a noví majitelia tomu budú vedieť jednoducho zamedziť ich vykurovaním. Pre Helenu by zasa po navýšení dôchodku bolo najdôležitejšie zdravie a návšteva zubára. Niektorí respondenti by využili aj alternatívu vykurovania. Bolo by to pre nich však príliš náročné či už zo zdravotných ťažkostí, alebo všeobecne kvôli námahe. Riešenia nedostatkov svojho obydli nepovažujú za prvoradú záležitosť kvôli veku či ich schopnostiam a možnostiam. Uvedomelosť svojej situácie teda nepôsobí ako motivácia k zmene kvôli týmto silným bariéram, ktoré jej bránia. Zároveň nenachádzajú žiadnu motiváciu sa odsťahovať. Pretože sú vlastníčkami alebo vecným bremenom svojho domu, cítia silnú citovú väzbu a potenciálne ťažkosti s odchodom. Margaréta by nechcela bývať inde, pretože vo svojom dome vyrastala a je to

jej domov. Silvia nevie ani kam inam by šla, okrem starobinca, do ktorého nechce. Helena vidí, že pre jej zhoršený zdravotný stav to nie je vôbec ideálne bývanie, ale nevidí žiadne iné možnosti. Dokiaľ to nie je najnutnejšie, tak sťahovanie respondenti nepovažujú za jednu z možností. Znovu pozorujeme určitú formu rezignácie kvôli veku a zaužívaným praktikám.

Opakovali sa aj obavy z obťažovania tých, ktorí by im mohli pomôcť, ako napríklad rodina. Ich deti a najbližší majú podľa nich svoje vlastné rodiny a s tým spojené výdavky, a nechcú im pridávať ďalšie. Súvisí to aj s odmietaním požičiavania peňazí, ktoré považujú za niečo, čo by bolo úplne poslednou možnosťou. Finančná pomoc od rodiny bola väčšinou prezentovaná ako niečo, čo v okolí nie je zaužívané, a podľa spoločenských pravidiel sa to nepatrí.

Externé faktory

Externé vplyvy pociťujú domácnosti ako z okolia blízkeho, tak aj zo vzdialeného. V blízkom okolí majú domácnosti potenciál situáciu aspoň trochu ovplyvniť. Jedná sa napríklad o vzťahy s rodinou, ktorá pre dôchodcov často predstavuje ich najbližší sociálny kruh. Pre 9 respondentov tvorí rodina dôležitý pilier v ich živote. Vyzdvihovali hlavne praktickú pomoc, čo sa týka nejakej práce okolo domu. Napríklad u Jany ide o potrebnú pomoc od syna so starosťou o drevo pri vykurovaní.

Čo sa týka finančnej pomoci, tak často spomínali, že zatiaľ to zvládajú sami a túto formu pomoci od nich nepotrebujú. Niektorí sú však toho názoru, že ak by sa situácia v budúcnosti zhoršila, tak by im boli ochotní pomôcť. Finančnú pomoc od rodiny akceptovali traja respondenti. Avšak ako Margaréta, o túto pomoc nežiadajú, čím je pre nich ľahšie ju akceptovať:

„Doteraz mi to vychádza. Ale musím povedať, že aj s pomocou detí. S ich pomocou to všetko vládzem. Treba aj je dcéra niekde v obchode, tak mi zavolá čo potrebujem a jej poviem. A keď to už prinesie, tak nepýta peniaze naspäť, a ani ich nechce zobrat. (...) V nedeľu ma volajú na obedy alebo mi nosia občas jedlo.“

Jedine Mária nedostáva pomoc či oporu od svojej rodiny, s ktorou momentálne nemajú najlepšie pomery. Na výpomoc okolo domu jej na miesto toho občas príde suseda.

Externé vplyvy pochádzajú aj zo vzdialeného okolia. Súčasná energetická kríza negatívne vplyva na energeticky zraniteľné domácnosti, ktoré nemajú šancu situáciu nijako ovplyvniť. Všetci respondenti potvrdili, že pociťujú priamy vplyv zmien na energetických trhoch, a to formou navyšovania cien plynu. Dve z nich považujú tieto zmeny za dlhodobý trend. Väčšina respondentov začala vnímať výkyvy až v poslednom roku, ako aj napríklad Adela:

„Za minulý rok (2021) som veľa doplácala za plyn – 800 eur. A teraz mi to zdvihli. Ale bohužiaľ, musím teda šetriť. Takto sa mi to rapídne zmenilo len tento rok. Predtým nie, ani som to nepozorovala. Ale teraz tam to navyšovanie je.“

Zároveň bolo možné vidieť obavy z budúcnosti. Polovica respondentov sa vyjadrila, že ceny energií zatiaľ nie sú extrémne vysoké, ale pri ďalšom vyúčtovaní určite očakávajú ich rapídny nárast. Spolu s tým predpokladajú aj zhoršenie svojej finančnej situácie.

Žiadny z respondentov sa priamo neobrátil na pomoc od charity či neziskovej organizácie. Väčšina z nich cíti, že nemá potrebu ich zatiaľ kontaktovať. Sú však toho názoru, že tým, ktorí sú na tom horšie, poskytujú tieto organizácie pomoc. V tomto prípade ale nevedia ako konkrétne pomoc prebieha. Troch respondentov samovoľne oslovili neziskové organizácie či charity. Jedná sa hlavne o poskytovanie potravinových balíčkov. Pre Anežku to spolu s dcérinou pomocou predstavovalo určité uľahčenie:

„Ja si vystačím. Ja som poskromná. Aj keď, treba dcéra ak vidí, že nemám, tak mi vždy pridá. Tak mi pomáha, keď môže. Keď príde z (krajiny pobytu) tak mi nakúpi aj trvanlivé potraviny. A pani z charity mi vždy nakúpi aj také balíčky, tak ma to poteší. Táto charita mi nosí aj zeleninu, zemiaky, cestoviny.“

Helena však vyjadrila obavy z nedostávania budúcich balíčkov z organizácie kvôli jej nepravidelnosti:

„Dostávali sme aj od neziskovky potravinový balíček. Ale ako nastal covid, tak už teraz dva roky nám nedali nič. Naposledy dali dva naraz, a hovorím, že prečo, vždy bol jeden. Vraj aj do budúca. Ale od charity (v meste) nám nosia stále zeleninu.“

Očividné bolo sklamanie zo štátneho sektoru. Svojvoľnú pomoc od štátu nepocituje žiaden z opýtaných. Niektorí respondenti sa pri riešení konkrétneho problému stretli skôr s byrokraciou a zdĺhavým jednaním. Padli však aj vyjadrenia o tom, ako sa obecné úrady snažia nejakou formou im prílepiť, napríklad rozdávaním rúšok, alebo hradením autobusov na podujatia. Hodnotenie štátneho sektoru v oblasti finančnej podpory bolo však viac negatívne.

Riešenia politikov na energetickú krízu vnímajú respondenti tak, že sa dôchodcov alebo ich osobne netýkajú a považujú ich len za prázdne sľuby. Margaréta dostala príspevok za očkovanie proti COVID-19, o ktorom síce v čase očkovania ani nevedela, avšak je to pre ňu jediným príspevkom od

štátu okrem dôchodku. Tu by sme mohli sledovať určité uzamknutie vzorcov správania, kedy dôchodcovia si sami žiadať od štátu nepôjdu a zároveň ani neočakávajú splnenie sľubov politikov. Tiež nemajú prehľad o iných príspevkoch či dotáciách, a jediné finančné prílepkovanie vidia vo výške dôchodku.

Dôchodcovia čelia aj nevýhodným ponukám o zmene dodávateľa, s ktorými sa väčšina respondentov niekoľko krát stretla. Kontaktovali ich aj telefonicky, aj osobne. Túto ponuku však využil len Peter, ktorý si neskôr uvedomil, že bol voči podobným ponukám varovaný:

„Zaklopal tu niekto kvôli plynu, že bude lacnejší. A keď mi to potom rozprával, zobral som to. Ale došlo mi to až potom, neskôr, že ako aj rozprávali o týchto podomových predajcoch v televízore. Mal som to od nich asi štyri roky. Ale začali posielat' rôzne papiere. A potom som si povedal, že radšej zavolám plynárom a budem to mať z jedného miesta všetko – aj plyn, aj elektrinu.“

Ostatní sa voči týmto predajcom vyjadrovali skepticky. Napriek navyšovaniu cien zostávajú u svojho dodávateľa a na iné ponuky nereagujú. Väčšinou dodávateľa nevymenili aj kvôli tomu, čo si všimli u ostatných, ako napríklad Anežka:

„Mám plyn a elektrinu u tých istých a zatiaľ som spokojná. Ja som nepreskakovala ako ostatní, čo mali potom s tým problémy a museli to znovu prepisovať, pretože im vypovedali, krachovali.“

VII. Záver

Analýza získaných dát ukazuje, že každodenné výzvy energeticky zraniteľných domácností dôchodcov nájdeme naprieč materiálnymi faktormi, zvyklosťami, normami a externými faktormi. Zasadením do kontextu Slovenska a vybranej rizikovej skupiny dôchodcov sa potvrdili závery predošlých výskumov. Analýza dát poukazuje na problémy spôsobené v rámci domácností, ale i mimo nich, ktoré ovplyvňujú premenlivý stav zraniteľnosti a určujú jeho zotrvanie alebo opustenie. Z výskumu je zrejmé, ako súčasná situácia na energetických trhoch priamo ovplyvňuje domácnosti dôchodcov, pri čom u nich vzbudzuje veľké obavy a neistoty z budúceho vývoja.

Z výskumu je možné u skupiny dôchodcov pozorovať uvedomelosť svojej situácie. O svojej energetickej spotrebe premýšľajú s rozvahou a pristupujú k nej zodpovedne, aby energiami zbytočne nemrhali. Zároveň vykazujú známky finančnej gramotnosti ako rozpočítanie svojich financií. Avšak bariéry ako ich vek, možnosti a schopnosti, spôsobujú pretrvávajúce v stave zraniteľnosti.

Respondenti upravili svoje každodenné rutiny a obmedzovali sa v rôznych oblastiach života kvôli nadmernej záťaži v podobe energetických účtov. Potvrdilo sa využívanie stratégií šetrenia energie, ktoré vo svojom výskume popísali Chard a Walker (2016): nevykurovali všetky miestnosti, zvolili alternatívne vykurovanie, obliekali si viacero vrstiev a prispôbobi svoje bežné aktivity. Tiež sa potvrdil záver, že starší ľudia majú tendenciu akceptovať svoju situáciu a nezlepšovať energetickú efektivitu obydli. Respondenti o stratégiách šetrenia rozprávali ako o niečom, na čo si zvykli a považujú to za normálnu reakciu na spôsobené ťažkosti.

Záver výskumu od Longhurst a Hagreaves (2019) sa potvrdili v tom, že emócie dôchodcov ohľadom ich pokročilého veku a pocitu potrebného zmierenia sa so situáciou, podnecujú neriešenie problémov, ktoré ich udržu v energetickej zraniteľnosti. Silné emócie prejavili aj k svojmu obydliu, ku ktorému cítia citovú väzbu, čo je pre nich jeden z dôvodov brániacich v zmene bydliska.

Analýza dát podporuje tvrdenie od Walker a Day (2012), že dôchodcovia v energeticky neefektívnych podmienkach nemajú veľa možností zmeniť svoju situáciu. Stretajú sa hneď s niekoľkými bariérami, ktoré im zabráňujú v potrebnej rekonštrukcii. Pre respondentov sú najčastejšie bariéry udržu domácnosti v stave zraniteľnosti nedostatočné financie, vek, alebo neposkytnutá pomoc. Prekonanie týchto bariér je však možné, ak je domácnostiam poskytnutá adekvátna podpora. Získané „bottom-up“ dáta o správaní domácností v stave energetickej zraniteľnosti sú dôležité pre tvorbu politik, keďže upozorňujú na skryté a často prehliadané problémy tohto stavu. Problematickým bodom riešenia energetickej chudoby je fakt, že je spôsobená viacerými príčinami, ktoré ťažko zachytiť v jednom indikátore. Teoretický rámec pre analýzu energetických kultúr sa svojím multidimenzionálnym pohľadom odlišuje od indikátorov zameraných len na technické či ekonomické aspekty energetickej chudoby, a naopak ponúka pohľad na aspekty sociálne a materiálne. Získané dáta zobrazujúce prežité skúsenosti domácností dopĺňajú už existujúce štúdiá o aspekty energetickej chudoby, ktoré sú možno známe, ale je zložitá ich zmerať alebo kvantifikovať, či zostávajú skryté v súkromných schémach domácností.

Problematickým bodom na Slovensku je v prvom rade nedostatočná definícia energetickej chudoby. Dôležité je zhodnúť sa na efektívnej definícii, ktorá má potenciál čo najlepšie zachytiť energeticky zraniteľné domácnosti. Následne by mala viesť k cieľným verejným politikám tvorených v súlade s agendou EÚ, kedy ťažiskovým dokumentom je legislatívny balíček „Clean energy for all Europeans“. Politiky cielené na sociálne skupiny ako dôchodcovia by viedli k zachyteniu faktorov zraniteľnosti, ktoré sú pre túto skupinu typické a ponúkli by zreteľnejšie riešenia problémov, ktorým domácnosti čelia. Doteraz plánované opatrenia na Slovensku síce s cieľovými politikami počítajú, ale absentujú konkrétne sociálne opatrenia. Ak sa politiky budú zaoberať len energetickou efektívnosťou a technickými riešeniami, narazia hneď na niekoľko bariér. Dôležitým bodom výskumu je rezignácia

dôchodcov nad problémami energetickej efektívnosti obydla a pristupovanie k jeho nedostatkom ako k niečomu, s čím sa musia naučiť žiť.

Pri tvorbe politík sú dôležité zistenia výskumu v oblasti externých faktorov, kedy respondenti vyjadrovali sklamanie nad štátnym sektorom. Pod štátnou pomocou si však predstavovali jedine zvýšenie dôchodku. Neprejavovali informovanosť o iných spôsoboch ako dotácie, granty či iné finančné nástroje. Naopak pozitívnejšie vnímali pomoc od charít a neziskových organizácií. Pre oslovených potravinové balíčky uľahčenie ich situácie a zlepšenie ich mesačného rozpočtu. Avšak pri neoslovených boli reakcie rôznorodé. Väčšina nevedela ako pomoc od charít prebieha alebo ako o ňu žiadať. Informovanosť zraniteľných domácností je kľúčovým prvkom pri implementovaní efektívnych opatrení. Pri skupine dôchodcov by mali byť opatrenia jasne komunikované s podrobnými postupmi k získaniu finančných prostriedkov. Pri tomto netreba zabúdať na neistotu a všeobecnú nedôveru dôchodcov voči cudzím ľuďom. Využiť by sa mali rôzne energetické centrá a lokálni aktéri, ako napr. sociálni pracovníci. Celkovo by sa mal problém energetickej chudoby dostať do verejnej diskusie, a to aj na politickej úrovni. Dôsledky dobrej informovanosti a chápanosti môžeme sledovať na príklade podomových predajcov, kedy drvivá väčšina respondentov kriticky zhodnotila ich ponuku a na základe skúseností v ich okolí či predaných informácií, ju odmietli.

Z výskumu je tiež možné pozorovať neochotu pýtať sa finančnej pomoci od rodiny, štátu, alebo charít a neziskových organizácií. Súvisí to aj s tým, že väčšina respondentov nepovažovala svoju situáciu za až tak problematickú, aby museli o pomoc žiadať a vyjadrovali sa, že zatiaľ zvládajú všetko sami a veľa ľudí je na tom horšie ako oni. Znovu tu prevláda absencia motivácie k zmene. Integrácia energetických opatrení do širšej škály politík ako dôchodkové zabezpečenie alebo príspevkov na bývanie, by mohlo z časti riešiť komplikovanosť tohto problému. Znalosť pôvodu energetickej zraniteľnosti má zároveň potenciál viesť k efektívnejšej alokácii finančných zdrojov.

Článok použitím prístupu „bottom-up“ reaguje na nedostatok dát na Slovensku z pohľadu konkrétnych energeticky zraniteľných domácností dôchodcov. Nájdene závery poskytujú poznatky o systémových silách, ktoré tento stav poháňajú. Širšia analýza môže ovplyvniť percepciu toho, aký typ dát je potrebné získať na tvorbu efektívnych politík. Budúci výskum v tejto oblasti by sa mal zamerať aj na iné zraniteľné skupiny na Slovensku.

Podakovanie

Článok vznikol ako bakalárska práca na Masarykovej univerzite pod vedením Mgr. Hedviky Kodouskovej, PhD., ktorej patrí veľká vďaka.

Literatúra

Bartiaux, F., Vandeschrick, C., Moezzi, M., & Frogneux, N. (2018). Energy justice, unequal access to affordable warmth, and capability deprivation: A quantitative analysis for Belgium. *Applied Energy*, 225, 1219–1233. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2018.04.113>

Barton, B., Blackwell, S., Carrington, G., Ford, R., Lawson R., Stephenson J., Thorsnes P., & Williams J. (2013). *Energy Cultures: Implications For Policymakers*. University of Otago: *Centre for Sustainability*.

https://www.researchgate.net/publication/281445905_Energy_Cultures_Implications_for_Policymakers

Bouzarovski, S., & Thomson, H. (2018). Energy Vulnerability in the Grain of the City: Toward Neighborhood Typologies of Material Deprivation. *Annals of the American Association of Geographers*, 108(3), 695–717. <https://doi.org/10.1080/24694452.2017.1373624>

Bouzarovski, S., & Petrova, S. (2015). A global perspective on domestic energy deprivation: Overcoming the energy poverty–fuel poverty binary. *Energy Research & Social Science*, 10, 31–40. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2015.06.007>

Bouzarovski, S. (2018). *Energy Poverty*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-69299-9>

Chai, A., Ratnasiri, S., & Wagner, L. (2021). The impact of rising energy prices on energy poverty in Queensland: A microsimulation exercise. *Economic Analysis and Policy*, 71, 57–72. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2021.03.014>

Chard, R., & Walker, G. (2016). Living with fuel poverty in older age: Coping strategies and their problematic implications. *Energy Research & Social Science*, 18, 62–70. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2016.03.004>

CoM. (2016). Access to secure, sustainable & affordable energy for all. *Eumayors.eu*. Dostupné z: <https://www.eumayors.eu/support/energy-poverty.html> (14.4.2022)

DellaValle, N. (2019). People's decisions matter: understanding and addressing energy poverty with behavioral economics. *Energy and Buildings*, 204, 109515. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2019.109515>

Dokupilová, D., Gerbery D., & Filčák R. (2020). *Energetická Chudoba Na Slovensku 2020: Od analýz k odporúčaniam pre verejné politiky*. Bratislava: *Centrum spoločenských a psychologických*

vied SAV. <https://www.prog.sav.sk/projekt/energeticka-chudoba-na-slovensku-2020-od-analyz-k-odporucaniam-pre-verejne-politiky/>

Filčák, R., & Dokupilová, D. (2019). Concept Of Energy Poverty In Slovakia. *Prognostické Práce* (Foresight, Analysis And Recommendations) 11 (1). <https://doi.org/10.31577/PPFAR.2019.11.002>

Filčák, R., & Živčič, L. (2017). Energy Poverty And Multi-Dimensional Perspectives Of Social Inequalities And Policy Challenges. *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs* 26 (1–2): 40–61. <https://www.jstor.org/stable/26591979>

Fizaine, F., & Kahouli, S. (2019). On the power of indicators: how the choice of fuel poverty indicator affects the identification of the target population. *Applied Economics*, 51(11), 1081–1110. <https://doi.org/10.1080/00036846.2018.1524975>

Gerbery, D., & Filčák, R. (2014). Exploring Multi-Dimensional Nature Of Poverty In Slovakia: Access To Energy And Concept Of Energy Poverty. *Ekonomický Časopis* 62 (6): 579 – 597. https://www.researchgate.net/publication/264541680_Access_to_Energy_and_Concept_of_Energy_Poverty

Given, L. (2012). Semi-Structured Interview. In *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781412963909.n420>

Longhurst, N., & Hargreaves, T. (2019). Emotions and fuel poverty: The lived experience of social housing tenants in the United Kingdom. *Energy Research & Social Science*, 56, 101207. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.05.017>

McKague, F., Lawson, R., Scott, M., & Wooliscroft, B. (2017). Understanding energy poverty through the energy cultures framework. In *Energy Poverty and Vulnerability* (pp. 33–45). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315231518-3>

Middlemiss, L., & Gillard, R. (2015). Fuel poverty from the bottom-up: Characterising household energy vulnerability through the lived experience of the fuel poor. *Energy Research & Social Science*, 6, 146–154. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2015.02.001>

Middlemiss, L., Ambrosio-Albalá, P., Emmel, N., Gillard, R., Gilbertson, J., Hargreaves, T., Mullen, C., Ryan, T., Snell, C., & Tod, A. (2019). Energy poverty and social relations: A capabilities approach. *Energy Research & Social Science*, 55, 227–235. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.05.002>

Mould, R., & Baker, K. J. (2017). Documenting fuel poverty from the householders' perspective. *Energy Research & Social Science*, 31, 21–31. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2017.06.004>

- Palma, P., & Gouveia, J. P. (2022). Bringing Energy Poverty Research into Practice. *European Commission*. https://energy-poverty.ec.europa.eu/discover/practices-and-policies-toolkit/publications/bringing-energy-poverty-research-local-practice-exploring-subnational-scale-analyses_en#description
- Porto Valente, C., Morris, A., & Wilkinson, S. J. (2022). Energy poverty, housing and health: the lived experience of older low-income Australians. *Building Research & Information*, 50(1–2), 6–18. <https://doi.org/10.1080/09613218.2021.1968293>
- Robinson, C., Lindley, S., & Bouzarovski, S. (2019). The Spatially Varying Components of Vulnerability to Energy Poverty. *Annals of the American Association of Geographers*, 109(4), 1188–1207. <https://doi.org/10.1080/24694452.2018.1562872>
- Robinson, C., Bouzarovski, S., & Lindley, S. (2018). ‘Getting the measure of fuel poverty’: The geography of fuel poverty indicators in England. *Energy Research & Social Science*, 36, 79–93. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2017.09.035>
- Robinson, C. (2019). Energy poverty and gender in England: A spatial perspective. *Geoforum*, 104, 222–233. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2019.05.001>
- Saldaña, J. (2009). *The Coding Manual For Qualitative Researchers*. London: SAGE Publications Ltd. ISBN 978-1-84787-548-8
- Stephenson, J., Barton, B., Carrington, G., Doering, A., Ford, R., Hopkins, D., Lawson, R., McCarthy, A., Rees, D., Scott, M., Thorsnes, P., Walton, S., Williams, J., & Wooliscroft, B. (2015). The energy cultures framework: Exploring the role of norms, practices and material culture in shaping energy behaviour in New Zealand. *Energy Research & Social Science*, 7, 117–123. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2015.03.005>
- Stephenson, J., Barton, B., Carrington, G., Gnoth, D., Lawson, R., & Thorsnes, P. (2010). Energy cultures: A framework for understanding energy behaviours. *Energy Policy*, 38(10), 6120–6129. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2010.05.069>
- Thomson, H., Bouzarovski, S., & Snell, C. (2017). Rethinking the measurement of energy poverty in Europe: A critical analysis of indicators and data. *Indoor and Built Environment*, 26(7), 879–901. <https://doi.org/10.1177/1420326X17699260>
- Walker, G., & Day, R. (2012). Fuel poverty as injustice: Integrating distribution, recognition and procedure in the struggle for affordable warmth. *Energy Policy*, 49, 69–75. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.01.044>

Willand, N., Maller, C., & Ridley, I. (2017). “It’s not too bad” - The Lived Experience of Energy Saving Practices of Low-Income Older and Frail People. *Energy Procedia*, 121, 166–173. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2017.08.014>

Yip, A. O., Mah, D. N., & Barber, L. B. (2020). Revealing hidden energy poverty in Hong Kong: a multi-dimensional framework for examining and understanding energy poverty. *Local Environment*, 25(7), 473–491. <https://doi.org/10.1080/13549839.2020.1778661>

BIOBANKING IN SLOVAKIA: A QUALITATIVE SURVEY OF ACADEMIC AND CLINICAL STAKEHOLDERS ON PERCEIVED BENEFITS

Ľubica Kotorová Slušná¹, Edita Nemcová², Peter Amersdorfer³, Zuzana Danková⁴, Michal Janovčík⁵, Martina Lutterová⁶, Katarína Kováčová⁷, Ivica Kvietiková⁸

Abstract

Current literature describes many different types of benefits obtained from biobanking operations. However, whether these benefits will actually be realized depends on the large extent of various external and internal factors. The main goal of this study is to perform an impact analysis of an emerging biobanking program funded by EU grants (European Regional Development Fund), from the perspective of physicians and researchers, and also identify factors that could influence the achievement of these benefits. First, we briefly describe the concept of the "BIOFORD" and "DIGIBIOBANK" projects and present a concise literature review of the benefits of biobanks identified in the scientific literature. Second, we investigate the perspectives of individual stakeholders, that are the closest to the biobank through a qualitative survey, namely semi-structured interviews. The interview confirms the need for a systemic biobanking infrastructure in Slovakia. It is perceived as a key facility for advancing research and healthcare and as an accelerator of new opportunities and international collaborations. Among the most important factors influencing its success is the ability to ensure high-quality processes, availability of bio-samples and medical data as well as provision of technical expertise.

Keywords

Biobanking infrastructure in Slovakia, Biobanking, Benefits of biobanks, Qualitative survey

I. Introduction

From an external point of view, biobanking is primarily related to the physical infrastructure and processes for collecting and archiving bio-samples. However, with an in-depth look from within, a number of complex human interactions can be revealed. Professional biobanks must be subject to quality standards and constantly reassure the public and patients that there are no risks associated with donating bio-samples. They must build an image of a trustworthy institution. It is crucial for the biobank to build a relationship with patients as well as the public. As physicians are in close contacts with patients during routine diagnosis and therapeutic interventions obtaining all kinds of bio-samples and medical data; and as researchers are primary users of the biobank, they have the greatest influence

¹ Centre of Social and Psychological Sciences, SAS, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovakia, lubica.slusna@gmail.com

² Centre of Social and Psychological Sciences, SAS, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovakia, progedit@savba.sk

³ Biomedical Center Martin, Jessenius Faculty of Medicine in Martin, Malá hora 11161/4D, 036 01 Martin, Slovakia, peter.amersdorfer@uniba.sk

⁴ Biomedical Center Martin, Jessenius Faculty of Medicine in Martin, Malá hora 11161/4D, 036 01 Martin, Slovakia, zuzana.dankova@uniba.sk

⁵ Research Centre UNIZA, University of Žilina, Univerzitná 8215/1, 010 08 Žilina, Slovakia, michal.janovcik@uniza.sk

⁶ BIOHUB SK, Ministry of Health of the Slovak Republic, Limbová 2, 837 52 Bratislava, Slovakia info@martinlutter.com

⁷ BIOHUB SK, Ministry of Health of the Slovak Republic, Limbová 2, 837 52 Bratislava, Slovakia info@kovacs-services.com

⁸ Institute of Research and Development, Ministry of Health of the Slovak Republic, Limbová 2, 837 52 Bratislava, Slovakia, ivica.kvietikova@health.gov.sk

on its outcomes and impacts on basic and translational research. Therefore it should be important to know their individual needs and perspectives, respectively. These may vary between regions or countries due to cultural differences, various developmental stages of biobanking systems, unique research applications and awareness of biobank operations among other factors.

The latest data regarding public awareness of biobanks in EU countries are derived from a survey conducted in 2010 (European Commission, 2010). Individual countries differ greatly in this regard. Only 34% of respondents in Slovakia answered in this survey that they had heard about the biobank before. Respondents from Scandinavian countries such as Iceland (80%), Sweden (75%), and Finland were significantly better informed (European Commission, 2010). More recent numbers may be found in regional or national surveys. According to a survey in Germany conducted in 2018, only about 31% had previously heard of biobanks (2 p.p. higher than in 2010) (Bossert *et al.*, 2018). In Latvia, according to a survey conducted in 2019, it was only about 26% of participants (20 p.p. lower than in 2010) (Mezinska *et al.*, 2020). In Slovakia, an online survey conducted in 2022 also revealed a decrease in awareness (16,6 p.p. less compared to Eurobarometer 2010). Despite continuing low public awareness of biobanks in selected countries, the overall public attitude towards such organizations can be described as open-minded. Support for biobanking activities was identified by 53,6% of respondents from Poland, 77% of respondents from Finland, and 82% of respondents from Scotland (Domaradzki and Pawlikowski, 2019). In the USA, 84% of respondents said that biobank is very or extremely valuable (Simon *et al.*, 2011). Support for biobanking is demonstrated also by a willingness to donate bio-samples, which was found in 70% of respondents in Germany and 86% of respondents in Italy through recent surveys (Bossert *et al.*, 2018; Porteri *et al.*, 2014).

One critical factor in successfully building a biobanking system, in general, is to find a way to connect physical assets with expertise and health innovations. Establishing formal or informal platforms supporting innovators in biomedical and clinical research could be advantageous in connection to a biobank system. Close cooperation, e.g. in the form of incubators or supporting hubs, provides wide-angle help to any researcher aiming to develop new treatments or diagnostics. Business, intellectual property, scientific, clinical and entrepreneurial expertise and skills present and delivered close to building systemic public research infrastructure will thus, in the end, increase the benefits of such infrastructure for the health system in a country.

Further, European countries differ in their number of established biobanking operation. There are currently 20 EU countries listed within the BBMRI-ERIC (Biobanking and Biomolecular Resources Research Infrastructure – European Research Infrastructure Consortium) Directory. According to BBMRI-ERIC Directory data, the highest density of biobanks is in the UK, Sweden, the Netherlands, France, Italy, and Germany (BBMRI-ERIC, 2022). These countries also lead in terms of the number of publications related to biobanking, with the highest numbers coming from England, the Netherlands, Denmark, Sweden, Germany, and Scotland (as for Europe) (Wu *et al.*, 2021). Among the countries most active in participation of top-notch research projects financed by the European Commission (from Framework programs and Horizon 2020) that were related to biobank or biobanking in the period 1994-2021 were Great Britain, Germany, Italy, France, the Netherlands, and Spain, as well as Sweden, Finland, Norway, and Denmark. And after the population size adjustment, the top countries also included Iceland, Luxembourg, and Finland (Kotorova Slušná *et al.*, 2021).

In contrast to these findings, Slovakia is not a member of the BBMRI-ERIC yet. It is planned that Slovakia within the BIOFORD project will become a member of this pan-European network in 2023 at the latest. However, currently, it offers a fragmented landscape of individualized biobanking organizations mainly associated with a university and general hospital units (e.g. National Institute of Rheumatic Diseases (in Slovak *NURCH*), National Cancer Institute (in Slovak *NOU*), St. Elizabeth Cancer Institute). The need to establish systemic biobanking infrastructure in Slovakia reflects a multi-stakeholder initiative from 2016 being followed in 2017 under the leadership of the Ministry

of Health Institute for Research and Development (Glasa *et al.*, 2019; Glasas *et al.*, 2020). Legislative activity aimed at updating biomedical research and healthcare legislation started in 2018. However, the draft law on biobanks was ultimately not included in the legislative process (Glasa 2020; Glasas 2020a). The BIOFORD and DIGIBIOBANK projects started operations officially in January 2020 with a multi-factorial consortium of leading academic and clinical institutions and governmental organizations (Slovak Academy of Sciences: Biomedical Research Center of the Slovak Academy of Sciences and Centre of Social and Psychological Sciences; National Institute of Rheumatic Diseases; Comenius University Bratislava: Faculty of Medicine and Jessenius Faculty of Medicine in Martin; University of Žilina; National Cancer Institute, and the Ministry of Health of the Slovak Republic).

The main goal of the BIOFORD project is to build a modern, systemic, public research infrastructure, providing effective biobanking based on the international standards and foreseen implementation of the amended legislation on biomedical research as a form of providing of healthcare. Existence of such infrastructure represents basic pillars of excellent biomedical research.

Within the BIOFORD project, there is included BIOHUB SK as a mentoring incubator to support innovative biomedical research activities and education of the community in healthcare.

DIGIBIOBANK comprises digital banking of medical data associated with a human donor. These are data from hospital information systems - clinical anonymized data, data from the laboratory information management system, data from the research information system and data from the PACS (picture archiving and communications system). The obtained data can be analysed by bioinformatics, biostatistics and artificial intelligence algorithms, further supporting new digital pathology solutions in Slovakia

In this paper we present a brief literature review of the benefits of biobanks in general. Secondly, we describe the methodology and findings of the qualitative research we conducted in 2022. In our research, we selected and approached future users of emerging biobank facility, namely scientists and physicians (e.g oncologists), and asked them about current biobanking practices, interest in cooperation with the professional biobank, beneficial impact on society, and which factors could potentially limit the expansion of its benefits.

II. Literature review

The literature provides overall two perspectives on the perception of benefits; one an individual biobank perspective (Bemmels *et al.*, 2012; Conradie *et al.*, 2021; Matharoo-Ball and Thomson, 2014; Sudoi *et al.*, 2021; Von Walcke-Wulfen, 2009) and the other a national biobank or network of biobanks (Gee *et al.*, 2013; Rogers *et al.*, 2011).

The first focuses on the benefits stemming from the provision of bio-samples for research. In the area of research and development (R&D), biobanks may contribute to new scientific knowledge resulting in, for example, new scientific publications, new therapeutic and diagnostic regimens or breakthrough innovations. Further, biobanks may contribute to new discoveries in science, new platform technologies and tools. In the life science sector, providing bio-samples for industrial applications or turning research into products or services are potential benefits that could result in the following output: new patents being filed; spin-off companies, businesses, and jobs being created; strategic expansion of existing corporations; financial resources flowing from industry to research; biobanks providing education and training to the commercial sector. These factors could directly benefit the community by bringing in new investments for infrastructure, creation of jobs, and the state would benefit from increased tax revenues and higher market rankings within EU countries (Von Walcke-Wulfen, 2009; Gee *et al.*, 2013). Sudoi *et al.* (2021) also discussed the broad range of direct and indirect beneficiaries. Starting with those closest to the biobank, there are biobank staff, donors, their families, and communities, and then local community members, local researchers and experts, , healthcare providers, pharmaceutical companies, the government, and the public (populations from

which the samples are derived and the civilization overall, if research results are transformed into clinical practice). In healthcare, donors could directly benefit from research results; for example, if a biobank conducts a genomic based analysis with donated bio-samples, important results could be communicated to the donor. Students in health-related fields could also benefit from a biobank by using samples and data for research projects and taking advantage of any collaboration between a biobank and an associated university (Fthenou *et al.*, 2019). Students, doctors, and researchers could benefit from having access to state of the art biobank technologies such as equipment for genome analysis (Campos *et al.*, 2012). Patient-derived biobanks have particularly significant impacts because of their focus on the patient; better collaboration, and communication between stakeholders (Edwards *et al.*, 2016).

The second perspective is focused on network effects arising from the operation of several biobanks within a network or operating under the hub and spoke model. These benefits include increased transparency, information sharing, efficiency, consistency and standardization, higher bio-sample quality, and optimization of IT and capital infrastructure. Other benefits include implementing best practices, improving professional recognition and accreditation, and reducing duplication and transaction costs; these lead to greater efficiency in scientific experiments, shorter and less costly clinical trials, more accurate patient diagnosis, more effective therapies, and, thus, higher quality of life through shorter treatment duration (Rogers *et al.*, 2011; Gee *et al.*, 2015). Professionally managed biobanks can act as centers of excellence and knowledge providers for smaller biorepositories or other stakeholders (Tarling *et al.*, 2021).

Another group of scientific studies focuses on the benefits of biobanks in terms of specific types of research. In cancer research, a relatively high proportion of scientific studies about 40% have used bio-samples or biobank data for research (Tarling *et al.*, 2021; Meredith *et al.*, 2019). Several studies denote the role of biobanks in cancer research by providing insights in the origin, evolution, and prognosis of cancer (Campos *et al.*, 2012; Waldmann *et al.*, 2014; Zhang *et al.*, 2016). Human bio-samples are typically applied to investigate disease mechanisms and validate such biomarker data for diagnosis, disease progression, and response to treatment (Zhang *et al.*, 2016; Schneider *et al.*, 2016). This may include the identification of genes associated with tumor progression or prediction of responders/non-responders to chemotherapy (Edwards *et al.*, 2016), studies on cancer development and genetic heterogeneity (Waldmann *et al.*, 2014; Al Diffalha *et al.*, 2019; Vora and Thacker, 2015). By knowledge of molecular structures novel target interactions can be developed (Zatloukal and Hainaut, 2010). Given the high variability of rare diseases, their low prevalence rate, and the high proportion of rare diseases with genetic origins, it is clear that biobanks play an even greater role. Namely, improving the quality and quantity of epidemiological data, enabling local genotypic and phenotypic correlations, improving the assessment of disease burden and treatment, and supporting informed decisions (Conradie *et al.*, 2021). Rare disease biobanks are particularly important for studying the biology, analyzing the cause of disease by genetic testing, and supporting clinical trials (Graham *et al.*, 2014; Rubinstein *et al.*, 2017); they can also aid the understanding of drugs and their mechanism of action (MOA), improving their safety and efficacy profile (Welinder *et al.*, 2013). For biobanks focused on rare diseases, the role of patient organizations and linkage to registries is particularly important (Conradie *et al.*, 2021; Schneider *et al.*, 2016). The central role of patients and their contribution to biobanking is increasingly recognized (Mitchell *et al.*, 2015).

This literature review was focused only on a qualitative description of biobank benefits. The lack of studies devoted to the quantification of benefits, the impact of biobanks, or the absence of a methodology for their evaluation are pointed out, for example, by Rush *et al.* 2020, Tarling *et al.* 2021, Rogers *et al.* 2011 and Byrne *et al.* 2021. Certain quantitative data can be found within case studies of individual biobanks and from their monitoring of measurable indicators. Rogers *et al.* (2011) attempted to quantify the impact of a national biobanking framework in the US. The authors use analogies, examples, or scenarios in the study to compensate for the lack of data. The calculation

of the total economic benefits in the amount of \$188 million per year thus needs to be interpreted very carefully.

III. Methodology

The qualitative design of our research was chosen mainly due to the lack of quantitative data as well as the depth of the knowledge that qualitative data were able to provide. In order to identify the potential effects of the emerging biobanking program and the factors that can influence them, a deeper understanding of the attitudes, environment, and complex interactions is crucial. During the interviews, we used the term national biobank, which was more understandable for the respondents, and we also used the thematic analysis that does not require quantification of findings and allows us to incorporate the context (Vajsmoradi *et al.*, 2013).

Qualitative research focused on two groups of stakeholders who present the main user profile of such biobank infrastructure, namely researchers and physicians. The qualitative research method was semi-structured interviews.

We used purposive sampling method in order to get the heterogeneous sample in terms of geography, institutional attribution, and expertise, preferably from non existing biobank project partners.

Interviews were arranged according to the interviewee's choice either by telephone, online or in person. Semi-structured interview design was used and respondents were incited to provide any comments or suggestions and introduce additional issues. Respondents were assured about the anonymization of the survey. Interviews lasted 30 minutes on average. Transcripts were not provided to participants for additional corrections or comments.

Verbatim notes taken during the interview were organized in order to follow the interview format. Interview transcripts were thoroughly screened for meaningful patterns. The analytical process followed the procedure outlined in Braun and Clarke (2006). A descriptive overview of findings is presented through quotations.

Demographics of respondents

Scientific respondents were recruited from three scientific research organizations (Slovak Academy of Sciences, Faculty of Medicine UPJŠ Košice, Biomedical Centre Martin). They operate on various departments focused on biomedicine, genomics, prenatal diagnostics, molecular medicine, experimental oncology, genetics, and medical biology located in three different regional territories, namely Martin, Bratislava, and Košice. Interviews were conducted from May 26 to August 10, 2022; in total eight researchers were interviewed alongside with four physicians specializing in oncology and onco-hematology working in medical facilities located in the cities of Trenčín, Košice, Bratislava, and Banská Bystrica.

IV. Results

With the aim of identifying the potential effects of emerging biobanking program, we asked participants a set of questions focused on four areas:

1. Mapping the current state
2. Cooperation opportunities
3. Potential effects of the national biobank
4. Factors important for the success of the national biobank

1. Mapping the current state

The scientists who were approached in the survey used different types of human biological material in their research including blood, healthy and tumorous tissues, adipose tissues, pap smear (cervix), plasma, peripheral blood, bone marrow and covid cohorts. Biological specimens from patients, i.e. clinical samples represent a key source for their research activities. The conditions in which samples are stored, depend typically on the type of bio-sample. Most often, bio-samples are stored in freezers or as FFPE (formalin-fixed, paraffin-embedded) tissue blocks and slides at room temperature.

All respondents mentioned the hospital as the main source for obtaining bio-samples. Researchers collect bio-samples individually as part of their research project. The researcher usually approaches hospitals located in the region where she/he works. Several respondents described their access to bio-samples as relatively simple while others said that obtaining clinical samples is extremely difficult. The reason for two different opposing points of view is the presence of subjective factors such as good relationships, previous cooperation, and the goodwill of physicians. All respondents stated that they currently cooperate or have cooperated with doctors in hospitals. Respondents stated that good relationships and previous collaborations are very important and often they would not have been able to access clinical samples without them. As an obstacle in obtaining biological material, they mentioned the overloading of clinical workers who are dedicated to health care and do not have the time capacity for research-related activities, as well as problems in obtaining data for samples.

"Oncologists do not have time to collect samples, it is up to their goodwill that they are willing to give us samples." The researcher

They often have to devote time to collect the data for the samples individually, as one respondent stated *"sometimes spending afternoons in the clinics"*.

Only in one case, the respondent mentioned the acquisition of bio-samples from abroad, and two respondents mentioned obtaining bio-samples from a foreign partner as part of an international project. Confirmation of the statement below would require further investigation:

"Scientists have to acquire bio-samples outside of Slovakia, for example in Germany. I might be forced to follow this path in the future as well." The researcher

All respondents stated that they use premises at their workplace or another workplace within their institution to store bio-samples. Space for archiving samples is usually procured within a grant for a specific research project. These are mostly freezers or nitrogen containers. Three respondents mentioned a lack of space. One respondent stated that they have little space for bio-samples that must be stored at -80 °C: *"Several colleagues share one space, the capacity is filling up, it is necessary to look for alternatives."*

Physicians stated that bio-samples of their patients most often go to laboratory departments for a short time during their analysis and to pathology departments. One respondent stated that bio-samples were also sent abroad where clinical studies were carried out.

2. Cooperation opportunities

All respondents with the exception of one person expressed themselves positively regarding their interest in cooperating with the biobank organization.

Most of the respondents were aware of the BIOFORD project. Only two respondents had not heard about the emerging biobank but declared high interest in participating with scientific projects. In response to this question however one respondent stated:

"We do, but there is a lack of awareness, no one knows about the biobank project." The researcher

One respondent outlined the topic of financial recovery related to establishing a biobank infrastructure and accessing bio-samples for academic research:

"Cooperation yes, as long as they have bio-samples and associated data available. It will be necessary in the future to take into account the sustainability of such infrastructure by applying for grant funding at the national /international level."

One respondent stated high enthusiasm about the establishment of the national biobank as such and with regards to cooperation stated:

"Yes, definitely. My lifelong goal is to create a national biobank, we miss it a lot." The researcher.

Interest in cooperation was solely positive among approached physicians. All approached physicians expressed their support by providing clinical samples for R&D applications, getting integrated into such novel type of biobanking network. Moreover, they stated an interest for medical partnership programs and systematic monitoring of patient examinations. As crucially important they indicated the compliance with the code of ethics.

3. Potential effects of the national biobank

We have categorized potential effects into two categories: social and direct benefits.

- Social benefits

Improving the lives of patients

Among social benefits, most emphases were on the effect of improving the lives of patients. The first thing that came to the minds of most respondents when asked about the potential effects of the biobank was the benefit for the patient. This suggests that biobank is perceived as a public good and socially beneficial facility. Several quotes support this:

"The physician, the scientist, the patient will benefit. In the long term, primarily the patient. Every single person will benefit." The physician

According to the researchers, the trend in research is to move toward the patient:

"From a scientist's point of view, I can say that research from patient samples is more relevant, we are closer to patients. In the end, the patient gets the biggest benefit." The researcher

Physicians expressed their willingness to participate with biobanking programs, where histological bio-samples are taken regularly, and repeatedly for patient follow-up typically performed by pathology. For fresh samples, it would be necessary to ensure transfer and logistics. One respondent stated: *"Samples are given to private pathology for expert analysis, older samples are thrown away. If someone lives with a tumor for 10 years, which is rare, it is not possible to look back at the sample. The biobank would thus have a great benefit for translational research, new treatments."*

Another physician stated in a similar expression:

"I see the biggest benefit in the fact that the bio-samples can be searched back, you can return to them. The research potential here is high."

Information obtained from genetic data to determine tumor cells group is important for oncologists who can better adjust treatment options. According to the respondents, the availability of clinical data in the biobank would make it possible to determine tumor types, speed up diagnosis and improve treatment.

According to respondents, benefits to health care will be achieved, through the possibility of making predictions for patients based on medical analysis, better examination of diseases, provision of data

for physicians to better adjust treatment, acceleration of diagnostics based on the availability of data and analysis, translation of scientific results into practice and last but not least new therapeutic options. The above points have the potential to reflect on lower costs for health care and treatment.

Prestige and new opportunities

Respondents frequently mentioned benefits in the form of shifting towards market standards and an improvement in Slovakia's scientific capabilities not only in basic research but also in applied R&D programs. They are aware that professional biobanks have been operating for many years in most western countries. These effects will be reflected in the form of higher quality scientific outputs which can bring more financial resources for the research organization and a higher reputation for Slovak research. The importance of a systemic biobanking infrastructure is described in the following statements:

"I am an enthusiastic supporter of the creation of such an initiative, I consider the biobank to be very important. I think we're doing it right on time if not 5 minutes past twelve."

"Slovakia is at the tail end in medical research, we don't have a biobank, and it could certainly bring us more opportunities for cross-border partnerships, involvement in international projects, networks."

Membership of a biobank in the international biobanking community is perceived as important, primarily in terms of involvement in international projects, and gaining experience and prestige.

Among other impacts, respondents included the benefit in educational and academic ecosystem. By providing access to standardized bio-samples, it would increase the application rate and quality of publications and give access to international grant funding schemes e.g. Horizon 2020.

Effects on clinical trials

According to respondents, biobanking operations could increase the number of clinical trials for Slovakia. One respondent stated that the bio-samples and data stored in the biobank could be supplied to pharmaceutical companies that could conduct clinical trials. He does not perceive it as providing a benefit to a private company, but as improving access to effective treatment, i.e. benefiting patient care.

"Corporate research in oncology is ongoing in Slovakia, but currently without a centralized source."
The physician

Unification of the whole biomedical eco-system

The national biobank is seen as an important unifying element that is essential for Slovak research:

"Slovakia is a small country. Cooperation between individual subjects with a limited number of samples can increase the statistical power and thus the quality of the research."

"As soon as the teams have to share something, a problem arises. The biobank should act as a unifying element."

▪ Direct benefits

The biobank was also perceived as beneficial for researchers and physicians themselves.

Researchers emphasize the importance of collecting and archiving bio-samples under standardized conditions which will relieve them from such work packages.

When obtaining tissue and blood samples from hospitals, the researchers are not capable to supervise this process due to the complex condition: methods of fixation, transport of biospecimens, and other factors significantly affecting the quality.

Regarding the need for high-quality samples, one respondent stated:

"The research from our own bio-samples is most of the time sufficient for us in terms of the quality of the bio-samples, but there were several cases when we did analyses on bio-samples and we could not continue with further research because SOPs (standard operating procedures) that would ensure sufficient quality were not used."

Regarding the need for statistically significant cohort sizes, one respondent stated:

"During our research, it may happen that it is found that x% of the samples do not meet the criteria - e.g. low quality or hemolyzed plasma and y% of the samples lack data and so from the original e.g. 300 samples are ultimately 80 usable, which may not be enough for a scientific study." The researcher

"If we want to sequence the genome of Slovak patients with covid and monitor the progression of infection, which is typically financed from a project, it is necessary to write a proposal, wait for financial approval and by the time the implementation begins, it may happen that the study has lost its meaning. If such samples were available in the biobank, the research could begin immediately. In this way, other countries are far ahead of us." The researcher

According to the researchers, detailed characterization of medical data in anonymized form is necessary. One researcher stated:

"Biobank is important if it allows processing a large amount of data".

The physicians see also the benefit for their professional development, their clinics, and the expansion of their opportunities from research collaborations. At the same time, however, they mentioned a lack of time for engaging in research.

4. Factors important for the success of the biobank

Achievement of the above-mentioned benefits depends, according to our respondents, mainly on the quality of the biobank and its processes, availability of bio-samples and medical data, additional expertise, and ability to cooperate.

- Ensuring the highest quality of processes

One of the main factors that influence the choice of a bio-sample source is the quality and storage parameters – ideally under identical technical conditions. Respondents explained that the quality of the bio-sample is significantly affected by compliance with the SOP, or ensuring proper processes before accepting the sample to the biobank. First, we present several quotations from scientific respondents:

"Standardization and certification of the processes of tissue and blood samples are important. It is necessary to be able to rely on the biobank, that the samples are taken and stored under the same conditions."

"We do basic research, which means that the correct characterization of the sample is very important for us, so that the sample reaches us in sufficient time, quality, vitality and of course also anonymized and with clinical data."

"The purpose of the biobank is to collect samples and data as main responsible institution, i.e. systematically with validated protocols."

Every single process, including the collection itself, is important and must be done professionally. For example, the quality of human tissue samples depends on several factors, f.e. the cold and warm ischemia time. In this process, not only the pathologist himself is important, or the doctor who takes the sample but also, for example, the paramedic who transports the sample.

- Sufficient offer of samples and data

The next topic that was frequently mentioned by respondents is the sufficient supply of bio-samples and medical data. This is, after all, one of the main and fundamental roles of a biobank organization. According to respondents, complete histopathological and medical information for bio-samples and sufficient availability are crucial. They agree that the bio-samples should be characterized in as much detail as possible and a complete patient case report form should be created. Several respondents stressed that the collection of clinical data should take place on a unified national protocol and that it is necessary to collect the same clinical data.

- Expertise

The third topic goes beyond the fundamental role of biobanking. Respondents do not see a biobank only as a storage facility, but also as knowledge center with expertise in bioinformatics, biostatistics, biochemistry etc. and qualified service provider. Several respondents stated the importance of proper sample processing with trained personnel to carry out the work objectives. One respondent drew attention to increased physical infrastructures established and funded by EU grants, but personnel capacities remain insufficient. One respondent stated that they currently have two clinical trials running where analytical support would be of great benefit. Another respondent added:

"Clinical research is underdeveloped. It works so far only at one institute. It is necessary to carry out research and analysis in the biobank. It would be necessary to perform analysis such as gene alterations, genetic profiles, monitor circulating cells, and DNA analyses." The physician

According to physicians, technology and laboratory equipment are also of key importance. Technologies for genetic analysis, which are very expensive, would be of great benefit.

- Networking

Respondents emphasized that collaboration and networking will have a great impact on whether the biobank is going to be successful and sustainable. Networking with other institutions, especially hospitals and research facilities, will be a key factor in achieving the highest possible value for money. Some researchers mentioned the reluctance to share and cooperate on the part of physicians or a lack of openness as a possible problem. Respondents emphasized the necessity of cooperation:

"If there is a willingness to cooperate, there will be benefits throughout Slovakia." The physician

"Willingness to work together will be very important." The researcher

"Funding will be important for sustainability, but so will openness." The researcher

- External factors

The lack of medical workers in the health sector and their overload remains a key obstacle. Clinical research requires staff to deal with protocols, record time, etc. However, the respondents agree that there is a lack of clinical workers who would have time to devote to research and a lack of clinical research workplaces.

V. Discussion

In a recent survey by Massett *et al.*, 2011, only 9% of respondents perceived the creation of a national cancer biobank in a negative way. Within this survey, they also identified a relatively high willingness to cooperate with the biobank (62% of respondents were interested in sample acquisition and 53% were willing to contribute to the biobank)

Attitudes towards biobanks and to the specific BIOFORD program were solely positive among the stakeholders we approached. They perceived the described biobank project as a key facilitator in improving research and health care.

Despite not having a well-developed biobanking system in Slovakia, respondents were aware of the wide range of benefits that the existence of a biobank will bring. Patients and scientists were identified as the main beneficiaries as well as research organizations and physicians. The key benefit was an increase in the quality of research due to higher availability and quality of samples and data, a shift of research toward the patient, and the ability to complete unfinished research programs. A higher quality of research will be reflected in increasing studies published in peer reviewed journals. Higher quality outputs will also benefit the scientific community and research in Slovakia. Biobanking has the potential to contribute to the advancement of research through the availability of diseased and healthy control bio-samples. A professional biobank is perceived as an organization that brings prestige and greater involvement in international projects and collaborations. Other identified benefits include support for the educational system and students, who could improve the quality of their diploma and dissertation theses.

Surprisingly, none of the respondents mentioned the impact on life science industries, e.g. spin-off companies or expansion of existing businesses. This may have been omitted due to the respondents coming mainly from academic or clinical backgrounds, but also due to Slovakia's lagging in technology transfer in general. For illustration, according to the 2022 European innovation scoreboard, performance in PCT patent applications in Slovakia was only 38,5 relative to the EU (European Commission, 2022). The positive impact on the business environment was documented e.g. in the study of Von Walcke-Wulfen (2019), which is based on data from the Fraunhofer Bioarchive biobank for the period 2003-2008, during which the biobank participated in more than 25 patent applications and the creation of 3 spin-off companies.

Despite the small size of Slovakia, cooperation was seen as the main challenge among respondents. On the one hand, respondents proclaimed an interest in cooperation, on the other hand, they expressed concerns about cooperating on behalf of other researchers or physicians. Collaboration however seems to be one of the key ingredients for success in biobanking. Personal relationships and previous collaborations with the sample sources were identified as significant factors for researchers in Australia, Germany, and the UK (Klingler *et al.*, 2021, Lawrence *et al.*, 2020; Rush *et al.*, 2022). The preference for local and known sources in the UK was based on quality concerns and also on additional scientific and logistical input from known sample sources (Lawrence *et al.*, 2020).

Among the most important factors that influence UK biomedical researchers when choosing certain sources of samples were the availability of associated clinical data, geographic location, and previous collaboration (Lawrence *et al.*, 2020). The key factor that influenced the choice of bio-sample source by Australian researchers were the costs and the most required data types were longitudinal, clinical data linked to governmental registries (Rush *et al.*, 2022). Among the factors that would convince German researchers to collaborate with biobank were the availability of data, high quality of bio-samples and medical data, and prompt access to bio-samples. The high quality and availability of bio-samples, additional clinical data, and previous collaboration convinced those who already obtain samples from an academic centralized biobank (Klingler *et al.*, 2021). Patient treatment outcomes

and information, and quality assessment of the sample were identified as the most desired information among the US researchers (Masset *et al.*, 2011).

Surveys from abroad also confirmed that the application process needs to be efficient and access to samples must not be perceived by participants as demanding and difficult, so as not to discourage researchers from collaborating with the biobank (Lawrence *et al.*, 2020; Rush *et al.*, 2022). These surveys also revealed that the percentages of researchers who actually use bio-samples from biobanks are not high. According to a survey among US researchers, on average respondents obtain approximately 50% of their biomaterial by themselves from patients and only 10,4% is obtained from a biobank (Masset *et al.*, 2011). A survey among German researchers revealed that only 12% of respondents (researchers from institutions where a centralized academic biobank was located) obtain biomaterial from a centralized academic biobank (Klingler *et al.*, 2021). In Australia, 62% of respondents stated that they have their own collection, mostly due to the unavailability of existing samples and data, but they also stated personal relationships as a reason (Rush *et al.*, 2022). According to the NCI survey, 81% of respondents said they needed to limit the scope of their research because of lack of available samples and 60% of respondents questioned their findings due to the sample quality concerns (Masset *et al.*, 2011). Mapping of researcher's needs is crucial (Klingler *et al.*, 2021). Lack of awareness of these factors resulted in closure of the National biobank in Singapore after 8 years of operation. Singapore's researchers preferred their own repositories to this biobank. Wai (2012) concluded that most biomedical researchers were clinicians, who could easily approach patients directly and avoid high administrative burdens. Mapping the perspectives and needs of scientists can be also helpful in dealing with low utilization rates and sustainable business operations (Klingler *et al.*, 2021).

A literature review by Domaradzki and Pawlikowski (2019) identified benefits related to knowledge about many diseases, and to the development of novel therapies as the most frequently stated biobanks' benefits by the general public. Benefits for families of respondents, donors, and future patients were among the stated factors as well. A study of Buhmeida *et al.* (2022) revealed that healthcare providers were more willing to support biobanks if they had good knowledge about biobanks, positive attitude towards biomedical research and if they were involved in medical research. External communications, active involvement of the public and dissemination of information about biobanks is equally important (Klingler *et al.*, 2021; Goisauf *et al.*, 2019; Bosser *et al.*, 2018). A recent survey among biobankers and researchers from 32 predominantly European countries however revealed that many biobanks do not implement any activities for engagement with their participants (50% of respondents stated no activities of the biobank they work with) due to lack of funding and time (Goisauf *et al.*, 2019). Tupasela *et al.* (2015) emphasized the role of historical, political, and scientific aspects on public or donors' perception of the biobank.

VI. Conclusion

The results of our qualitative research pointed to the perception of the biobank as a highly important subject in research (especially biomedical, clinical, and translational) and the health sector. The results also confirmed the need for the existence of a professionally managed biobanking system that would unify all stakeholders. Clinical samples are essential for excellent biomedical research. Obtaining bio-samples from biobanks would grant the researcher community easier, efficient access to bio-samples and data. The survey identified requirements for additional storage facilities and the overall need for a systematic biobank infrastructure. A large supply of certified samples and data would significantly increase the quality of academic studies. Further, the need to complement the physical infrastructure with expert services and analytical support was identified.

There was specific interest expressed in cooperating with the current BIOFORD and DIGIOBIOBANK projects and future programs. If these projects are to have effects across the whole

of Slovakia, awareness of them must be spread to all regions. The need for active external communication of the biobank has been also identified in many foreign studies.

Even though the survey respondents expressed a high interest in cooperation, the willingness to cooperate was identified as the most pressing challenge. For any biobanking project continuous activities supporting its visibility and promotion are inevitable for future success. Building trust with all the stakeholders, mapping the needs of its users and decreasing administrative burden as much as possible to make a biobank preferred source for their research is no less important.

Further research into biobank stakeholders' needs, viewpoints, and preferences is needed to complement the findings of our study and provide a comprehensive picture.

Acknowledgements

This publication has been produced with the support of the Integrated Infrastructure Operational Program for the project: Systemic public research infrastructure - biobank for cancer and rare diseases, ITMS: 313011AFG5, co-financed by the European Regional Development Fund.

References

1. Al Diffalha, S., Sexton, K.C., Watson, P.H. and Grizzle, W.E. (2019). The importance of human tissue bioresources in advancing biomedical research. *Biopreservation and Biobanking*, 17(3), 209–212. doi: 10.1089/bio.2019.0039.
2. BBMRI-ERIC. (2022). BBMRI-ERIC Directory Data. Retrieved from: <https://directory.bbmri-eric.eu/#/> (01.09.2022).
3. Bemmels, H.R, Wol, S.M. & Van Ness, B. (2012). Mapping the inputs, analyses, and outputs of biobank research systems to identify sources of incidental findings and individual research results for potential return to participants. *Genetics in Medicine*, 14(4), 385–392. doi: 10.1038/gim.2011.69.
4. Bossert, S., Kahrass, H., and Strech, D. (2018). The Public's Awareness of and Attitude Toward Research Biobanks – A Regional German Survey. *Front Genet*, 9(190). doi: 10.3389/fgene.2018.00190.
5. Braun, V. and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qual. Res. Psych.*, 3, 77–101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa.
6. Buhmeida, A., Assidi M., Alyazidi, O., Olwi D.I., Althuwaylimi, A., Yahya, F.M., Arfaoui, L., Merdad, L., and Abuzenadah, A.M. (2022). Assessment of Biobanking Knowledge and Attitudes towards Biospecimen Donation among Healthcare Providers in Saudi Arabia. *Int J Environ Res Public Health*, 19(19). doi: 10.3390/ijerph191911872.
7. Byrne, JA., Carpenter, JE., Carter, C., Phillips, K., Braye, S., Watson PH. and Rush, A. (2021). Building Research Support Capacity across Human Health Biobanks during the COVID-19 Pandemic. *Biomark. Insights*, 16, 1-9; doi: 10.1177/11772719211024100.
8. Campos, A.H.J.F.M., Silva, A.A., Mota, L.D.D.C., Olivieri, E.R., Prescinot, V.C., Patrao, D., Camargo, L.P., Brentani, H., Carraro, D.M., Brentani, R.R., and Soares, F.A. (2012). The value of a tumor bank in the development of cancer research in Brazil: 13 years of experience at the A C Camargo Hospital. *Biopreservation and Biobanking*, 10(2), 168–173. doi: 10.1089/bio.2011.0032.
9. Conradie, E.H., Malherbe, H., Hendriksz, CH.J., Dercksen, M. and Vorster, B.C. (2021). An Overview of Benefits and Challenges of Rare Disease Biobanking in Africa, Focusing on South Africa. *Biopreservation and Biobanking*, 19(2), 143–150. doi: 10.1089/bio.2020.0108.

10. Domaradzki, J. and Pawlikowski, J. (2019). Public Attitudes toward Biobanking of Human Biological Material for Research Purposes: A Literature Review. *Int J Environ Res Public Health*, 16(12). doi: 10.3390/ijerph16122209.
11. Edwards, K.A., Terry, S.F., Gold, D., Horn, E.J., Schwartz, M., Stuart, M. and Vernon, S.D. (2016). Realizing Our Potential in Biobanking: Disease Advocacy Organizations Enliven Translational Research. *Biopreservation and Biobanking*, 14(4), 314–318. doi: 10.1089/bio.2015.0053
12. European Commission (2010). Europeans and biotechnology in 2010: winds of change?, Directorate-General for Research and Innovation. Publications Office. Retrieved from: <https://data.europa.eu/doi/10.2777/23393> (01.09.2022).
13. European Commission. (2022). European Innovation Scoreboard 2022. Retrieved from: https://ec.europa.eu/assets/rtd/eis/2022/ec_rtd_eis-country-profile-sk.pdf (15.10.2022).
14. Fthenou, E., Thani, A.A., Marri, A.A. and Afifi, N. (2019). Qatar Biobank: A Paradigm of Translating Biobank Science into Evidence-Based Health Care Interventions. *Biopreservation and Biobanking*, 17(6), 491–493. doi: 10.1089/bio.2019.0051.
15. Gee, S., Georgiou, L., Oliver, R. and Yuille M. (2013). Financing UK biobanks: rationale for a National Biobanking Research Infrastructure. Manchester: Strategic Tissue Repository Alliances Through Unified Methods, WP 7: Cost Model. Final Report. Retrieved from: <https://www.escholar.manchester.ac.uk/api/datastream?datastreamId=FULL-TEXT.PDF&publicationPid=uk-ac-man-scw:199203> (10.01.2022).
16. Gee, S., Oliver, R., Corfield, J., Georgiou, L. & Yuille, M. (2015). Biobank Finances: A Socio-Economic Analysis and Review, *Biopreservation and Biobanking*, 13(6), 435–451. doi: 10.1089/bio.2015.0030.
17. Glasa, J. (2020). K návrhu nového zákona o biobankách ako súčasť iniciatívy na vybudovanie systému biobánk v Slovenskej republike (2018-2019), I. časť – všeobecné predpoklady, *Medicínska etika a bioetika, Časopis pre medicínsku etiku a bioetiku*, ISSN 1335-0560, 27(1-2), 5 – 12.
18. Glasa, J. (2020a). K návrhu nového zákona o biobankách ako súčasť iniciatívy na vybudovanie systému biobánk v Slovenskej republike (2018-2019), II. časť – ustanovenia o biobankách, *Medicínska etika a bioetika, Časopis pre medicínsku etiku a bioetiku*, ISSN 1335-0560, 27(3-4), 6 – 14.
19. Glasa, J., Kollár, D., Čvapek, P., Glasová, H., Antošová, M., Pella, D. and Kvietiková, I. (2020). Establishing a national biobank. Biobanking infrastructure initiative in Slovakia - Public policy, legal and ethical issues, *Health Policy and Technology*, 9(1), 53-55. doi: 10.1016/j.hlpt.2019.11.005.
20. Glasa, J., Kvietiková, I., Kollár, D., Čvapek, P., Glasová, H., Antošová, M. and Pella, D. (2019). Systemic Biobanking Infrastructure Initiative in Slovakia- Public Policy, Legal, Ethical Issues, *Eur. J. Clin. Pharmacol.* Abstract E-1305, 75 (Suppl. 1): S 67;
21. Goisauf, M., Martin, G., Bentzen, H.B., Budin-Ljøsne, I., Ursin, L., Durnová, A., Leitsalu, L., Smith, K., Casati, S., Lavitrano, M., Mascalcioni, D., Boeckhout, M. and Mayrhofer, M.T. (2019). Data in question: A survey of European biobank professionals on ethical, legal and societal challenges of biobank research, *PLoS One*, 14(9), e0221496. doi: 10.1371/journal.pone.0221496.
22. Graham, C., Molster, C., Baynam, G., Bushby, K., Hansson, M., Kole, A., Mora, M., Monaco, L., Bellgard, M., Carpentieri, D., Posada, M., Reiss, O., Rubinstein, Y., Schaefer, F., Taruscio, D., Terry, S., Zatloukal, K., Knoppers, B., Lochmuller, H. and Dawkins, H. (2014). Current

- trends in biobanking for rare diseases: a review. *Journal of Biorepository Science for Applied Medicine*, 2, 49-61. doi: 10.2147/BSAM.S46707.
23. Klingler, C., Von Jagwitz-Biegnitz, M., Baber R, Becker, K.F., Dahl, E., Eibner, C., Fuchs, J., Groenewold, M.K., Hartung, M.L., Hummel, M., Jahns, R., Kirsten, R., Kopfnagel, V., Maushagen, R., Nussbeck, S.Y., Schoneberg, A., Winter, T. and Specht, C. (2021). Stakeholder engagement to ensure the sustainability of biobanks: A survey of potential users of biobank services. *Eur J Hum Genet*, 30, 1344-1354. doi: 10.1038/s41431-021-00905-x.
 24. Kotorová Slušná, L., Balog, M., Baláž, V., Nemcová, E., Filčák, R., Jeck, T. and Antošová, M. (2021). Rise of Biobanking in the EU: Evidence from the Framework Programmes. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 18, 1304-1318. doi: 10.37394/23207.2021.18.121.
 25. Lawrence, E., Sims, J., Gander, A., Garibaldi, J.M., Fuller, B., Davidson, B. and Quinlan, P.R. (2020). The Barriers and Motivators to Using Human Tissues for Research: The Views of UK-Based Biomedical Researchers. *Biopreservation and Biobanking*, 18(4), 266-273. doi: 10.1089/bio.2019.0138.
 26. Massett, H.A., Atkinson, N.L., Weber, D., Myles, R., Ryan, C., Grady, M. and Compton, C. (2011). Assessing the need for a standardized cancer human biobank (caHUB): Findings from a national survey with cancer researchers. *JNCI Monographs*, 42, 8–15. doi: 10.1093/jncimonographs/lgr007.
 27. Matharoo-Ball, B. and Thomson, BJ. (2014). Nottingham health science biobank: A sustainable bioresource. *Biopreservation and Biobanking*, 12(5), 312–316. doi: 10.1089/bio.2014.0056.
 28. Meredith, AJ., Simeon-Dubach, D., Matzke, LA., Cheah, S. and Watson PH. (2019). Biospecimen data reporting in the research literature. *Biopreservation and Biobanking*, 17(4), 326–333. doi: 10.1089/bio.2018.0143.
 29. Mezinska, S., Kaleja, J., Mileiko, I., Santare, D., Rovite, V. and Tzivian, L. (2020). Public awareness of and attitudes towards research biobanks in Latvia. *BMC Med Ethics*, 21(1). doi: 10.1186/s12910-020-00506-1.
 30. Mitchell, D., Geissler, J., Parry-Jones, A., Keulen, H., Schmitt, D.C., Vavassori, R., Matharoo-Ball, B. (2015). Biobanking from the patient perspective. *Res Involv Engagem*, 25(1). doi: 10.1186/s40900-015-0001-z.
 31. Porter, C., Pasqualetti, P., Togni, E., Parker, M. (2014). Public's attitudes on participation in a biobank for research: an Italian survey. *BMC Med Ethics*, 26(15). doi: 10.1186/1472-6939-15-81.
 32. Rogers, J., Carolin, T., Vaught, J. and Compton C. (2011). Biobankonomics: A taxonomy for evaluating the economic benefits of standardized centralized human biobanking for translational research. *Journal of the National Cancer Institute – Monographs*, 42, 32–38. doi: 10.1093/jncimonographs/lgr010.
 33. Rubinstein, YR., de la Paz, MP. & Mora, M. (2017). Rare Disease Biospecimens and Patient Registries: Interoperability for Research Promotion, a European Example: EuroBioBank and SpainRDR-BioNER. *Adv Exp Med Biol*, 1031, 141-147. doi: 10.1007/978-3-319-67144-4_7.
 34. Rush, A., Catchpoole, DR., Ling, R., Searles, A., Watson, PH., Byrne, JA. (2020). Improving Academic Biobank Value and Sustainability Through an Outputs Focus. *Value in Health*, 23(8), 1072–1078.
 35. Rush, A., Catchpoole, DR., Reaiche-Miller, G., Gilbert, T., Ng, W., Watson, PH. and Byrne, JA. (2022). What Do Biomedical Researchers Want from Biobanks? Results of an Online Survey. *Biopreservation and Biobanking*, 20 (3), 271-282. doi: 10.1089/bio.2021.0084.

36. Schneider, D., Riegman, PHJ., Cronin, M., Negrouk, A., Moch, H., Balling, R., Penault-Llorca, F., Zatloukal, K. and Horgan, D. (2016). Accelerating the Development and Validation of New Value-Based Diagnostics by Leveraging Biobanks. *Public Health Genomics*, 19(3), 160–169. doi: 10.1159/000446534.
37. Simon, C.M., L'heureux, J., Murray, J.C., Winokur, P., Weiner, G., Newbury, E., Shinkunas, L. and Zimmerman, B. (2011). Active choice but not too active: public perspectives on biobank consent models. *Genet Med*, 13(9), 821–31. doi: 10.1097/GIM.0b013e31821d2f88.
38. Sudoi, A., De Vries, J. and Kamuya, D. (2021). A scoping review of considerations and practices for benefit sharing in biobanking. *BMC Medical Ethics*, 22(1), 1–16. doi: 10.1186/s12910-021-00671-x.
39. Tarling, T., Matzke, LAM., Rush, A., Gali, B., Byrne, J.A. and Watson, P.H. (2021). Vignettes to Illustrate the Value of Tumor Biobanks in Cancer Research in Canada. *Biopreservation and Biobanking*, 00(00), 1–9. doi: 10.1089/bio.2016.0077.
40. Tupasela, A., Snell, K. and Cañada, J.A. (2015). Constructing populations in biobanking. *Life Sci Soc Policy*, 11(5). doi: 10.1186/s40504-015-0024-0.
41. Vajsmoradi, M., Turunen, H. and Bondas, T. (2013). Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study. *Nursing and Health Sciences*, 15(3), 398–405. doi: 10.1111/nhs.12048.
42. Von Walcke-Wulfen, V. (2009). Case Study on the Economic Impact of Biobanks illustrated by EuroCryo Saar, Fraunhofer IBMT. Retrieved from: <http://www.tissuebank.it/publicazioni/docUfficiale/DocumentazioneScientifica/BBMRI-Fraunhofer-Case-Study-final.pdf> (05.01.2022).
43. Vora, T. and Thacker, N. (2015). Impacts of a biobank: Bridging the gap in translational cancer medicine. *Indian Journal of Medical and Paediatric Oncology*, 36(1), 17–23. doi: 10.4103/0971-5851.151773.
44. Wai, Ch. T. (2012). The Closure of the National Bio-bank in Singapore. *Asia Pacific Biotech News*, 16(4), 41–43. <http://scholarbank.nus.edu.sg/handle/10635/143181>.
45. Waldmann, A., Anzeneder, T. and Katalinic A. (2014). Patients and Methods of the PATH Biobank - A Resource for Breast Cancer Research. *Geburtshilfe Frauenheilkd*, 74(4), 361–369. doi: 10.1055/s-0033-1360263.
46. Welinder, C., Jonsson, G., Ingvar, CH., Lundgren, L., Olsson, H., Breslin, T., Végvári, Á., Laurell, T., Rezeli, M., Jansson, B., Baldetorp, B. and Marko-Varga, G. (2013). Establishing a Southern Swedish Malignant Melanoma OMICS and biobank clinical capability, *Clinical and Translational Medicine*, 2(1). doi: 10.1186/2001-1326-2-7.
47. Wu, D., Wang, S., Hu, C., Yan, C. and Wu M. (2021). Ten Years of the Cohort Biobank: Bibliometric Outcomes. *Biopreservation and Biobanking*, 19(4), 269–279. doi: 10.1089/bio.2020.0096.
48. Zatloukal, K. and Hainaut, P. (2010). Human tissue biobanks as instruments for drug discovery and development: impact on personalized medicine. *Biomark Med*, 4(6), 895–903. doi: 10.2217/bmm.10.104.
49. Zhang, G., Xia, B., Liu, T., Zhan, J., Niu, M., Shouping, X., Bai, X., You, Z., Xu, Q., Zhang, Y., Cleveland, J., Zhang, D. and Pang, D. (2016). A High-Quality Biobank Supports Breast Cancer Research in Harbin, China. *Biopreservation and Biobanking*, 14(5), 375–382. doi: 10.1089/bio.2015.0010.

INDIVIDUAL LEARNING SCHEMES – RECOMMENDATIONS FOR IMPLEMENTATION IN SLOVAKIA

Ľuba Habodászová¹

Abstrakt

Labour market challenges contributed to the commitment of Slovakia to improve the values of adult learning indicators within the European agenda. One of the recommendations by the European Commission to contribute to this goal is to introduce an individual learning scheme, often referred to as learning accounts. We briefly summarize why this tool has gained recent importance, its main characteristics and examples of how these characteristics are incorporated in various individual learning schemes for adults implemented in other countries. Specific features of an individual learning scheme to be implemented in Slovakia will be determined by a combination of selected specific goals, the existing structure of the overall educational system and the availability of public funding. We recommend that the voucher scheme is introduced as a pilot with the main goal to popularize this tool as an important signal of the state support for individual motivation to maintain and build skills throughout the entire adult working life. Modifications with the further continuation of the scheme are expected.

Keywords

Adult learning, Individual learning accounts, Individual learning schemes, European Pillar of Social Rights

I. Úvod

Trendy na trhu práce vytvárajú výzvy pre riadenie zručností a z pohľadu verejných politík si vyžadujú inovatívne prístupy v podpore vzdelávania dospeléj populácie po nástupe na trh práce. V dôsledku zmien narastá podiel pracovných činností v neštandardných zamestnaneckých pomeroch a zároveň rastie pracovná mobilita, čo znižuje motivácie pre investície do ľudského kapitálu zo strany zamestnávateľov². Dáta takisto ukazujú, že samostatne zárobkové osoby a zamestnanci malých a stredných podnikov vykazujú nižšiu mieru účasti na vzdelávaní dospelých (OECD, 2021a). Dynamika zmien na pracovnom trhu prispieva tiež k tomu, že štát ako regulátor má menší priestor na aktívne riadenie nadobúdania a udržiavania zručností³. Stručne povedané, historická rola zamestnávateľov vo vzdelávaní dospelých klesá a možnosti štátu priamo riadiť udržiavanie a nadobúdanie zručností je limitovaná. Otázkou zostáva aké nástroje má spoločnosť k dispozícii

¹ Autorka pracuje ako analytička na sekcii Výskumnej a inovačnej agentúry ÚV SR. Email: luba.habodaszova@vlada.gov.sk.

² Mobilitu štandardne zachytáva priemerná dĺžka pracovného pomeru u zamestnávateľa. Podľa OECD (2019b) priemerná dĺžka pracovného pomeru v čase klesá po očistení o zmenu štruktúry populácie podľa veku. Na Slovensku bol očistený pokles v rokoch 2006-2017 v rozsahu 12 % (OECD, 2019b).

³ Dôraz je na dynamiku a malú predvídateľnosť týchto zmien. Dôvody pre obmedzené možnosti štátu priamo regulovať dynamické prostredie sú dlhodobo známe (Hayek, 1945).

na podporu vzdelávania obyvateľstva v produktívnom veku. Individuálne vzdelávacie schémy majú potenciál prispieť k riešeniam týchto výziev.

Hlavnou charakteristickou individuálnych vzdelávacích schém (IVS)⁴ pre vzdelávanie dospelých je rozhodovanie ohľadom vzdelávacej aktivity na strane užívateľa schémy v rámci pravidiel určených štátom s finančnou podporou z verejných zdrojov. IVS s adekvátnou podpornou infraštruktúrou predstavujú praktický nástroj pre podporu jednotlivcov pri riadení a zhodnocovaní ich ľudského kapitálu počas produktívneho veku. Zavedením nástroja sa očakáva vyššia účasť dospelých na vzdelávaní.

Netreba sa však domnievať, že existujúce systémy podpory vzdelávania dospelých doteraz úplne ignorovali autonómiu jednotlivcov. Z dostupných údajov však vieme, že účasť dospelých na vzdelávacích aktivitách je nielen u nás ale aj v iných krajinách hlavne doménou vyššie vzdelaných ekonomicky aktívnych ľudí (viď nasledujúcu časť). Nie je to len z dôvodu finančných nákladov, ale aj z dôvodu lepšej informovanosti o vzdelávacej ponuke a o benefitoch kontinuálneho vzdelávania. Intervencie štátu s dôrazom na odstraňovanie bariér na individuálnej úrovni sú tak opodstatnené a žiadané. Hneď na úvod však treba zdôrazniť, že IVS sú zvyčajne súčasťou celkového systému riadenia zručností a vzdelávania dospelých a ako také ich treba vnímať ako podporný nástroj, nie ako všeliek (OECD, 2019a).

Cieľom tohto príspevku je poskytnúť zhrnutie základných informácií užitočných pri uvažovaní o zavedení konkrétnej formy IVS na Slovensku. V prvej časti stručne informujeme o východiskovej situácii na Slovensku spolu so záväzkami Slovenska dosiahnuť zlepšenie v kľúčových indikátoroch pre vzdelávanie dospelých. Ďalšie časti sa venujú hlavným črtám individuálnych vzdelávacích schém a ich aplikácii v krajinách, v ktorých IVS už fungujú v rôznych obmenách. Na záver ponúkame odporúčania pre implementáciu individuálnej vzdelávacej schémy vo forme vzdelávacích poukazov na Slovensku.

II. Východiskový stav

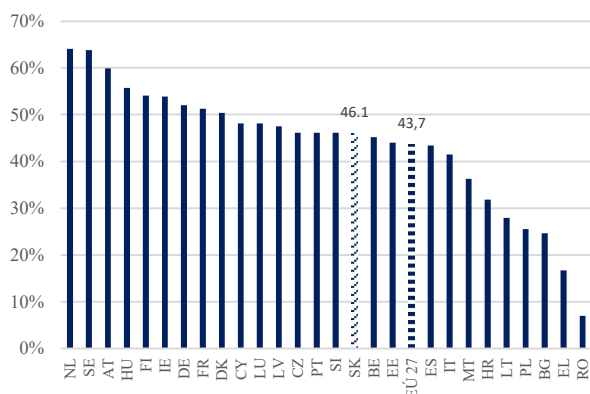
Miera účasti dospelých na vzdelávaní je štandardný indikátor používaný pre meranie nadobúdania a aktualizácie zručností dospeléj populácie. Indikátor, podobne ako iné indikátory, má svoje limitácie. Cez dotazníkové prieskumy sa meria účasť populácie vo veku 25 rokov do 64 rokov na akejkol'vek vzdelávacej aktivite vrátane zaúčania na pracovisku zamestnávateľa alebo tiež záujmové vzdelávanie

⁴ Pri všeobecnej diskusii používame širší termín individuálne vzdelávacie schémy, pričom vzdelávacie účty sú najčastejšie používaným termínom.

mimo špecifických potrieb trhu práce. Medzinárodné štatistiky tak vedia porovnať mieru účasti, nie však priamo efektivitu vzdelávacích aktivít.

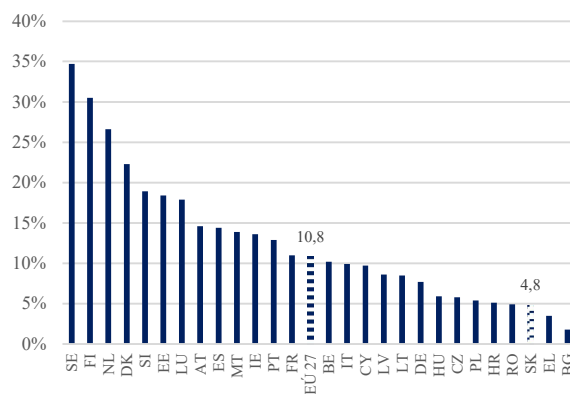
Slovensko má priemernú účasť dospelých na vzdelávaní v porovnaní s priemerom EÚ, ak sa berie do úvahy dlhšie referenčné obdobie⁵. Javí sa, že vzdelávacie aktivity sú na Slovensku častejšie a krátke v porovnaní s inými európskymi krajinami.

Graf 1: Porovnanie účasti na vzdelávaní dospelých za posledných 12 mesiacov, 2016

Zdroj: Eurostat, Adult education survey, [TRNG_AES_100]

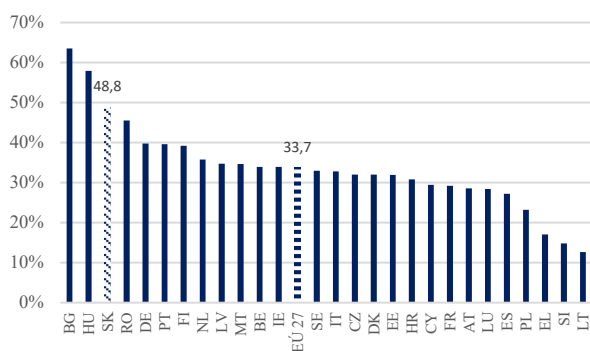
Graf 2: Porovnanie účasti na vzdelávaní dospelých za posledné 4 týždne, 2021

Zdroj: Eurostat, Labour force survey [TRNG_LFS_01]

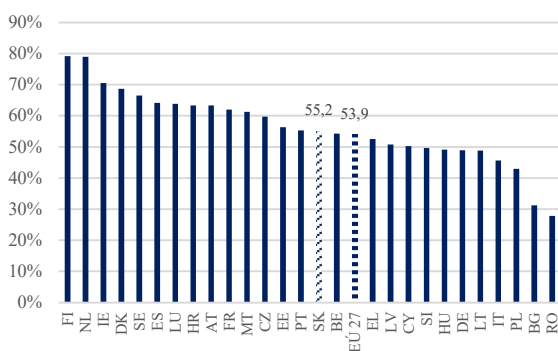
Dominujú aktivity poskytované zamestnávateľmi. Slovensko je zhruba na priemere EÚ v základných digitálnych zručnostiach dospeléj populácie, ktoré sa stali nevyhnutnými zručnosťami nielen pre trh práce ale aj pre bežný život. Z toho dôvodu sa stali súčasťou sledovaných indikátorov v oblasti zručností a celoživotného vzdelávania.

Graf 3: Neformálne vzdelávanie poskytované zamestnávateľmi, podiel aktivít, 2016

Zdroj: Eurostat, Adult education survey, [TRNG_AES_170]

Graf 4: Podiel populácie 16-74 so základnými digitálnymi zručnosťami, 2021

Zdroj: Eurostat, ICT survey [ISOC_SK_DSKL_I21]

⁵ Pre rýchly prehľad základných indikátorov pre Slovensko v medzinárodnom porovnaní odporúčame Stratégiu celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021-2030 alebo komentár Marečku, podejte mi pero! (Habodászová, Studená, 2021).

Vzhľadom na zrýchlenie dynamiky zmien na trhu práce sa agenda zručností vrátane vzdelávania dospelých dostala do popredia v európskom kontexte. Strategický cieľ formulovaný v akčnom pláne pre Európsky pilier sociálnych práv (EPSP) (Európska komisia, 2021a) týkajúci sa účasti dospelých na vzdelávaní je sprevádzaný odporúčaniami vrátane zavedenia schém individuálnej podpory⁶.

Vymedzenie slovenských národných cieľov do roku 2030 v kontexte Akčného plánu na realizáciu EPSP schválila vláda SR na svojom rokovaní v januári 2022⁷. Národný cieľ pre vzdelávanie dospelých bol stanovený na úroveň 50 % dospeléj populácie, európsky na 60 % po metodologických úpravách indikátora. Akčný plán na realizáciu EPSP obsahuje aj doplnkový indikátor „podiel obyvateľov vo veku 16 - 74 s minimálne základnými digitálnymi zručnosťami“ s cieľovou hodnotou 70 % pre SK (EÚ cieľ 80 %). Cieľová hodnota pre EÚ v roku 2030 je stanovená na úroveň 80 %, národný cieľ na 70 %.

Schémy individuálnej podpory pre vzdelávanie dospelých nie sú úplnou novinkou, v rôznej podobe ich implementovalo už 21 členských krajín EK (Európska komisia, 2021b). U nás existuje ich obdoba vo forme schém REPAS a KOMPAS pre uchádzačov o zamestnanie, avšak ich doterajšie využitie nereflektuje cieľ vyššieho zapojenia širšej populácie dospelých, nielen nezamestnaných.

U nás ustálený pojem „individuálne vzdelávacie účty“ bez jednoznačnej definície je v podstate zúženým pojmom zahŕňajúcim relatívne širokú škálu individuálnych vzdelávacích schém určených pre dospelých, od sporiacich účtov cez vzdelávacie účty až po vzdelávacie poukazy⁸. Voľba konkrétneho nástroja a jeho parametrov v krajinách, ktoré ich adoptovali sa odvíjala nielen od špecifických národných cieľov, ale aj od ich existujúceho vzdelávacieho systému vrátane systému kvalifikácii, finančných limitácií národných alebo lokálnych rozpočtov, identifikovaných potrieb na trhu práce a pod. Takisto platí, že implementujúce krajiny prechádzajú rôznymi fázami, v ktorých modifikujú parametre schém⁹. Pre potreby formulácie odporúčaní pre Slovensko tak neexistuje úspešne overená schéma, ktorá by bola plne prenositeľná do slovenského kontextu. Z tohto dôvodu sa v ďalších častiach viac sústreďujeme na objasnenie základných princípov, pričom uvádzame

⁶ Rozpracovanie nástrojov pre podporu celoživotného vzdelávania je predmetom [Európskej agendy zručností \(Európska komisia, 2020a\)](#), ktorá sa venuje individuálnym vzdelávacím účtom ako jedným z 12 akčných bodov. [Rozhodnutie rady z októbra 2020](#) (2020b) o usmerneniach pre politiky zamestnanosti členských štátov špecifikuje postavenie individuálnych vzdelávacích účtov v usmernení č. 6. Konkrétne sa vzdelávacím účtom venuje [Odporúčanie Rady zo 16. júna týkajúce sa individuálnych vzdelávacích účtov \(Európska Komisia, 2022\)](#).

⁷ [Vymedzenie národných cieľov do roku 2030 v kontexte Akčného plánu na realizáciu Európskeho piliera sociálnych práv \(Európska Komisia, 2021\)](#).

⁸ Rozdiely sú stručne vysvetlené napríklad v publikácii OECD (2019a). Najčastejšie implementovaným nástrojom sú individuálne vzdelávacie poukazy, pričom hlavný rozdiel medzi poukazmi a účtami je absencia možnosti kumulácie prostriedkov v prípade poukazov.

⁹ Kontinuálny monitoring a evalvácia vedúce k modifikácii parametrov opatrení sú jednou z rozpoznaných základných črt úspešných reforiem v oblasti vzdelávania dospelých (OECD, 2020).

príklady pretavenia týchto princípov do praxe v sledovaných krajinách. Odporúčania pre Slovensko budú, tak ako aj v iných krajinách, kompromisom medzi ambicióznosťou vopred stanovených cieľov, existujúcimi inštitucionálnymi obmedzeniami a možnosťami financovania.

III. Hlavné princípy individuálnych vzdelávacích schém

Základnou črtou individuálnych schém je úplná alebo čiastočná finančná podpora užívateľov vymedzených vzdelávacích aktivít s cieľom zvýšiť účasť dospelých na vzdelávaní¹⁰. Priama finančná podpora znižuje finančnú bariéru, posilňuje autonómiu jednotlivcov pri rozhodovaní o vzdelávacích aktivitách, zvyšuje motiváciu pri vlastnom výbere. Aj keď existujúce bariéry pre vzdelávanie dospelých sú rôznorodé, finančná bariéra predstavuje nezanedbateľnú prekážku pre mnohých potenciálnych účastníkov vzdelávania dospelých¹¹. Navyše, dostupné dáta nielen v domácom ale aj zahraničnom prostredí ukazujú, že účasť na vzdelávacích aktivitách rastie so stupňom vzdelania, ktoré koreluje s príjmom (Habodászová, Studená, 2021). Treba však tiež uviesť, že nízko-vzdelaní majú nízku mieru účasti nielen kvôli finančným bariéram ale aj v dôsledku nízkej úrovne základných zručností, ktoré sú prepojené s vysokými informačnými bariérami.

Menej spomínaným čiastkovým cieľom IVS je posilnenie trhového mechanizmu stimuláciou dopytu, čo má prispieť k zlepšeniu kvality poskytovateľov a ich ponuky vzdelávacích aktivít vrátane flexibilnej formy poskytovania. V praxi by to znamenalo, že vyššia konkurencia by viedla k prirodzenému zániku obsahovo nadbytočných a formou neatraktívnych vzdelávacích aktivít, prípadne zániku nekvalitných poskytovateľov. Je však dôležité zdôrazniť, že pre dosiahnutie tohto cieľa je nevyhnutná organizovaná forma zdieľania informácií jednak o benefitoch jednotlivých vzdelávacích aktivít (užitočnosť na trhu práce) a zároveň o kvalite poskytovateľov a vzdelávacích aktivít medzi potenciálnymi účastníkmi. Cieľom nie je vytvoriť úplne neregulované trhové prostredie. Kontrola štátom ohľadom vstupu poskytovateľov do schémy a priebežný monitoring výstupov sú nutné sprievodné prvky implementácie vrátane vyriešenia spomenutých informačných asymetrií¹².

¹⁰ Používame širší termín vzdelávacie aktivity, ktorý zahŕňa akýkoľvek druh alebo formu vzdelávania, presnejšie učenia sa (learning). V relevantnej odbornej literatúre sa môžu nachádzať aj termín ako „tréningové programy“ alebo len „tréning“, v slovenskom preklade odborná príprava. Konkrétne schéma druhu vzdelávania špecifikuje podľa svojich cieľov. Ak sa ciele orientujú na odborné vzdelávanie a prípravu, zvyknú sa schémy označovať za tréningové schémy, ako napríklad prechod od slovného spojenia „learning accounts“ ku „training accounts“ v Škótsku (ILA a ITA).

¹¹ Náklady boli druhým najvýznamnejším dôvodom pre neúčasť uvádzaným v AES v roku 2016 (priemer za EÚ na úrovni 32 %, Slovensko 33 %). Hneď nasledovali rodinné dôvody. Za hlavnú bariéru respondenti považovali rozvrh (schedule), voľne preložitelné ako časový nesúlad (EÚ priemer 41 %, Slovensko 49 %, Eurostat [trng_aes_176]).

¹² Nie všetky európske krajiny idú cestou podpory dopytu. Krajiny s vysokou účasťou dospelých na vzdelávaní (Švédsko, Fínsko, Dánsko) zostávajú pri podpore pre poskytovateľov a financujú z verejných zdrojov ponuku vzdelávacích aktivít, ktoré sú následne zdarma pre obyvateľov. Detaily ohľadom charakteristík týchto systémom a diskusia ohľadom dôvodov,

Pri zavádzaní schém, ktoré podporujú dopytovú stranu trhov¹³, sa za jedno z hlavných rizík implementácie považuje tzv. „deadweight loss“, t.j. neefektivita alokácie zdrojov ako sprievodný efekt štátnej intervencie. V prípade IVS ide najmä substitúciu financovania aktivity zo súkromných zdrojov financovaním z verejných zdrojov v prípade, že daná aktivita by sa udiala aj bez existencie schémy (Messer, Wolter, 2009). Konkrétne, účastníci schémy by využili príspevok z verejných zdrojov na vzdelávacie aktivity, ktoré by absolvovali aj pri absencii schémy s vlastným financovaním (prípadne s financovaním zamestnávateľa). V extrémnom prípade by to znamenalo, že by vôbec neprišlo k zvýšeniu celkového objemu vzdelávania, ale len k zmene zdroja financovania pri nezmenenej miere účasti (prípadne zmena aktivít na tie, ktoré sú schémou podporované). Redukcia tohto druhu implementačného rizika je dosiahnuteľná zúžením spôsobilosti pre účasť, čiže príslym cíelením na skupiny (targetting), ktoré majú nízku účasť na vzdelávaní. Cíelenie schémy na konkrétne skupiny a zároveň dosiahnutie motivácie širšej dospeléj populácie pre účasť na vzdelávaní tak predstavujú výzvu pri implementácii.

Aj keď hlavným cieľom schém je prispieť k dlhodobej zamestnateľnosti dospeléj populácie udržiavaním a prehlbovaním zručností počas celého produktívneho veku, na dynamickom trhu práce je rovnako dôležitá flexibilita nadobúdania nových zručností pre novovznikajúce činnosti, povolania alebo odvetvia. Toto je významný dôvod pre zameranie vzdelávania na prenositeľné zručnosti. Inými slovami, ide o zručnosti, ktoré sa nevyhnutne neviažu na potreby súčasných zamestnávateľov a podporujú budovanie odolnosti pre dnes slabo identifikovateľné budúce potreby trhu práce. Dá sa samozrejme argumentovať, že zamestnávatelia majú informačnú výhodu v zhodnotení efektivity investície do jednotlivých zručností a tiež zrejme lepšiu pozíciu pre prognózu budúcich potrieb. Avšak stále platí, že súkromní aktéri vo všeobecnosti pri optimalizácii neberú do úvahy externalitu spojené s ich súkromnými investíciami. To by v kontexte vzdelávania zamestnancov znamenalo nižšiu ako optimálnu úroveň investície alebo presun do investícií s vyšším podielom súkromného úžitku.

Pri stanovovaní parametrov schémy individuálnej podpory vzdelávania dospelých a pri jej implementácii je potrebné mať stále na zreteli, že „vyššia účasť dospelých na vzdelávaní je nevyhnutnou ale nie dostačujúcou podmienkou pre funkčný a na budúcnosť orientovaný systém vzdelávania dospelých“ (OECD, 2020). Samotné zvýšenie účasti dospelých na vzdelávaní koniec koncov nie je ťažké dosiahnuť legislatívnymi zmenami vyžadujúcimi striktnejšiu reguláciu povinného vzdelávania, napr. v regulovaných povolaniach.

prečo sa o vzdelávacích účtoch v týchto krajinách neuvažuje je nad rámec tohto textu.

¹³ S poukázkovými schémami sa experimentuje aj v iných oblastiach (OECD, 2021c).

IV. Príklady implementácie základných princípov v iných krajinách

Hlavné rozdiely medzi krajinami pri implementácii individuálnych vzdelávacích schém sú najmä vo vymedzení spôsobilosti pre účasť na schéme, výšky finančného príspevku (prípadne zdroja financovania) a vymedzenia obsahu vzdelávacích aktivít. V tejto časti sa opierame o prieskum a analýzu niekoľkých implementovaných schém prezentovaných v publikácii OECD (2019a)¹⁴.

Spôsobilosť pre účasť jednotlivcov

Spôsobilosť pre účasť sa výrazne líši, ale vo všeobecnosti ide o schémy pre dospelých od určitého veku¹⁵. Konkrétna špecifikácia prijímateľov schémy závisí od výšky alokovaných verejných zdrojov a účelu schémy (t.j. koho chceme primárne aktivovať). Keďže základnou motiváciou týchto schém je zvýšiť účasť dospelých na vzdelávaní, ideálna schéma je celoplošná pre všetkých dospelých po ukončení počiatočného vzdelávania od určitého veku alebo po nástupe na trh práce. Celoplošné schémy majú výhodu nízkej administratívnej náročnosti - nemusí sa preukazovať spôsobilosť, ako napríklad dosiahnuté vzdelanie alebo výška príjmu. Avšak celoplošné schémy sú nákladné a tým pádom pri rovnakej výške zdrojov majú nižšiu schopnosť cieľiť špecifické skupiny so štandardne nízkou účasťou na vzdelávaní dospelých. Z tohto dôvodu žiadna krajina nemá takto definovanú celoplošnú schému s výnimkou Singapuru, kde všetci jedinci po dosiahnutí veku 25 rokov dostanú jednorazový kredit 500 singapurských dolárov, ktoré nemajú časové obmedzenie využitia a nevyužitý kredit zaniká až smrťou jednotlivca¹⁶.

Keďže vzdelávanie sa po počiatočnom vzdelávaní preukázateľne zúčastňujú vo väčšej miere vysokoškolskí dospelí, je možné schému zúžiť podľa určitého stupňa alebo druhu vzdelania. Napríklad, rakúska schéma bola vytvorená pre ľudí s odborným vzdelaním (vocational) aj z dôvodu kompenzácie ich kratšieho počiatočného vzdelávania financovaného z verejných zdrojov oproti vyššie vzdelaným. Keďže vzdelanie koreluje s príjmom, je možné obmedziť účasť na schéme príjmom (Ženevský kantón, Škótsko), prípadne kombináciou príjmu a vzdelania (Rakúsko neskôr zaviedlo možnosť pre účasť vysokoškolsky vzdelaných s nízkym príjmom). Reštrikcia účasti

¹⁴ Hlavné sledované krajiny alebo regióny zahŕňali: Francúzsko, Horné Rakúsko, Škótsko, Michigan a Washington, Toskánsko, Singapur. Dopytovo orientované schémy prechádzajú vývojom a uvedené informácie sa týkajú časového obdobia, v ktorom bol prieskum realizovaný.

¹⁵ Schémy v niektorých krajinách majú širší cieľ podpory celoživotného vzdelávania a zahŕňajú aj vekové skupiny v poproduktívnom veku a tým pádom aj aktivity, ktoré nemusia byť nevyhnutné späté s potrebami trhu práce (napr. Singapur). Platí, že väčšina krajín sa však orientuje na posilnenie zamestnatelnosti v produktívnom veku, pričom samozrejme to neznamená nemožnosť účasti starších vekových kohort v prípade, že ide o zručnosti pre trh práce. Samotný cieľ formulovaný ako hodnota indikátora pre účasť dospelých na vzdelávaní v Akčnom pláne pre EPSP neohraničuje vek. Štandardne sa však indikátor meria pre vek 25 – 64. Slovenský cieľ pre realizáciu Akčného plánu EPSP uvádza túto vekovú kategóriu.

¹⁶ Tento automatický jednorazový príspevok je občas doplnený ďalším kreditom, pravdepodobne od závislosti štátneho rozpočtu („periodic top-ups“). Takisto od roku 2020 existuje paralelná schéma pre ľudí vo veku 40 – 60 s rovnakým príspevkom, ktorej cieľom je umožniť kariérnu zmenu ([Skills Future Credit](#)).

vylúčením vysoko-vzdelaných a/alebo nadpriemerne príjmových účastníkov tak znižuje riziko substitúcie financovania zo súkromných zdrojov za verejné.

Niektoré schémy vylučujú ekonomicky neaktívnych (Škótsko od roku 2017, predtým celoplošná schéma pre dospelých do výšky vopred určeného verejného rozpočtu). Dôvodom tohto obmedzenia môže byť existencia iných nástrojov na ich aktiváciu. Prístup samostatne zárobkovo činných k existujúcim schémam v zahraničí rastie - v princípe nie je dôvod domnievať sa, že ich kariérne cesty majú nižšiu mieru dynamiky a potreby aktualizácie zručností, a tak ich diskriminovať v prístupe k verejným zdrojom určeným na vzdelávanie dospelých.

Okrem vymedzenia ohľadom ekonomickej aktivity, vzdelania a príjmu sa môže schéma cielene orientovať na určitú demografickú skupinu, napríklad matky vracajúce sa na trh práce (Rakúsko), rodičia na rodičovskej dovolenke alebo v starostlivosti o člena rodiny (Nemecko), zamestnanci v neštandardných pracovných vzťahoch, opäť matky vracajúce sa na trh práce, imigranti, vojaci, transrodoví ľudia (Toskánsko). Kombinácia viacerých dimenzií je možná, napríklad vyššie spomenuté Rakúsko umožňuje účasť pre vysokoškolsky vzdelaných s určitou príjmovou hranicou. Jednou z možností presnejšieho cielenia je aj cez modifikáciu výšky príspevku pre určité skupiny, napríklad nízko-vzdelaní majú vyššiu finančnú podporu (Rakúsko, Francúzsko, Flámsko), takisto ľudia nad 50 rokov alebo migranti študujúci jazyk (Nemecko).

Financovanie

Existujúce schémy majú do značnej miery nejakú formu spolufinancovania¹⁷. Nemecko, Rakúsko a Belgicko (Flámsko) napríklad vyžadujú spolufinancovanie zo strany jednotlivcov vo výške 40 až 70 % celkových nákladov vzdelávacej aktivity, pričom napríklad v Rakúsku sa spoluúčasť znižuje pre niektoré nedostatočne zastúpené skupiny. Platí, že rôzne druhy vzdelávania môžu mať diferencovanú výšku príspevku zo strany štátu. Napríklad v Belgicku je štandardný štátny príspevok 125 eur, ale dvojnásobok pre ľudí vo vzdelávaní za účelom získania nižšieho stredného vzdelania, vo vzdelávaní rozpoznanom ako „študijné voľno (educational leave)“ a IT vzdelávaní. Výška príspevku nemusí byť fixná, Kanada využíva princíp podielu, napríklad 2:1 pre účastnícke poplatky alebo 5:1 pre nepriamu podporu ako starostlivosť o deti, knihy, počítače a pod., pričom maximum príspevku je stanovený na 1500 kanadských dolárov. Podobne kombinuje príspevok aj Nemecko: 50 %

¹⁷ Ide o zabudovanú povinnú spoluúčasť financovania pre účastníkov schémy. V praxi je samozrejme možné spolufinancovanie v prípade, že náklady na vybranú vzdelávaciu aktivitu presahujú výšku príspevku z verejných zdrojov. Výnimky existujú: napr. Flámsko zakazuje spolufinancovanie zamestnávateľom a zároveň nedovoľuje účasť na aktivite počas pracovného času. Aby sa zabránilo financovaniu povinného vzdelávania na pracovisku (špecifické zručnosti), niektoré schémy explicitne zakazujú tieto vzdelávania (Nemecko, UK ako predchodca škótskej schémy). Na druhej strane, Francúzsko explicitne podporuje spolufinancovanie zamestnávateľom alebo sektorovým tréningovým fondom a vzdelávanie sa môže udiť aj počas pracovného času.

spolufinancovanie do výšky 500 eur. V USA v štáte Washington a Michigan je príspevok vo výške až do 10 tisíc USD. Spoluúčasť zamestnávateľov na financovaní je skôr výnimočná (v Portugalsku zamestnávatelia spolufinancujú do výšky 10 %). Výnimkou je francúzska schéma, ktorú financujú stredné a veľké podniky cez vzdelávaciu daň, ktorú vyberajú sektorové vzdelávacie rady a financujú vzdelávanie odohrávajúce sa v podnikoch - zamestnávatelia sú teda zahrnutí vo financovaní nepriamo.

Diferencovanie výšky príspevku môže byť aj podľa demografických charakteristík jednotlivcov. Ide napríklad o vyšší príspevok pre cudzincov, pre účastníkov vo veku 50 rokov a viac alebo pre osoby so zdravotným postihnutím. V neposlednom rade si je takisto dôležité uvedomiť mieru administratívnej náročnosti pri veľmi detailnej diferenciácii (napríklad preukazovanie príjmu, alebo nákladov na starostlivosť o deti počas vzdelávania). Príliš vysoká administratívna náročnosť je nielen ďalšou záťažou pre štátny rozpočet, ale hlavne zvyšuje bariéry pre účasť na schémach.

Druhy zahrnutých aktivít

Formálne a neformálne vzdelávanie

Vo všeobecnosti platí, že vzhľadom na dôraz na prenositeľné zručnosti a zvyčajne relatívne nízky príspevok z verejných zdrojov, sú realizované vzdelávacie aktivity najmä v neformálnom vzdelávaní s krátkym trvaním. Iba malá časť účastníkov si vyberá programy pre prípravu na preskúšanie za účelom dosiahnutia stupňa vzdelania alebo kvalifikačnej úrovne, ktorá je registrovaná štátom (čiže formálne vzdelávanie)¹⁸. V Škótsku v roku 2018 to bolo len 5 % účastníkov v kurzoch pre získanie stupňa vzdelania alebo kvalifikácie, v Michigane zhruba pätina. V Rakúsku jedna štvrtina účastníkov sa pripravovala na skúšky vo formálnom systéme vzdelávania, konkrétne učňovské odbory a maturity s cieľom získať prístup k vyššiemu vzdelaniu. Vo Francúzsku v roku 2016 to bola tretina účastníkov, pričom väčší podiel bol medzi nezamestnanými. To bolo spôsobené aj tým, že nezamestnaní mali nárok na vyššiu finančnú podporu a mohli si dovoliť dlhšie vzdelávacie aktivity, ktoré sú typické pre formálne vzdelávanie (napr. získanie kvalifikácie pre výkon niektorých druhov povolání), čo sa následne premietlo do takmer štvornásobku priemerného počtu hodín strávených vo vzdelávaní.

¹⁸ Vo všeobecnosti platí, že formálne vzdelávanie zahŕňa akékoľvek organizované vzdelávanie, ktoré vedie nielen k stupňu vzdelania ale aj ku kvalifikácii. Na Slovensku súčasná legislatíva za formálne vzdelávanie považuje len také vzdelávanie, ktoré vedie k úrovni vzdelania klasifikovanom v ISCED. Tieto rozdiely následne ovplyvňujú aj meranie druhu aktivít v prieskumoch.

V Rakúsku a Michigane účastníci participovali najmä v programoch odbornej prípravy (occupational training). O niečo viac ako polovica prihlášok v rakúskej schéme sa týka strednej úrovne neformálneho vzdelávania, t.j. kurzy nevedúce ku kvalifikáciám rozpoznaných ako formálne vzdelávanie. Išlo najmä o kurzy na zlepšenie kompetencií v povolaniach v oblasti zdravotníctva, technologických povolaniach a obchodnom sektore. V Michigane dominovali sektorové certifikáty: ošetrovatel'stvo a riadenie nákladných vozidiel boli najpopulárnejšie.

Obsahové zamerania vzdelávacích aktivít

Jazykové kurzy sú veľmi populárne vo Francúzsku a Ženeve. Vo Francúzsku jazykové kurzy predstavovali 40 % schválených účtov a v Ženeve takmer dve tretiny aplikácii sa týkalo jazykovej prípravy. Druhým najpopulárnejším druhom vzdelávania vo Francúzsku sú IT kurzy, ktoré sú tiež časté aj v škótskej schéme. Základne IT zručnosti sú veľmi často využívané účastníkmi vo vekovej skupine 40 a viac rokov v Singapore, pričom nad 60 rokov je záujem ešte väčší.

Vzdelávanie pre získanie rôznych osvedčení pre výkon povolania (u nás známe ako doklady preukazujúce odbornú spôsobilosť) napr. v sektoroch ako stavebníctvo, doprava a logistika, bezpečnosť a licencovaný predaj sú najčastejšie využívané v škótskej schéme. Vo Francúzsku nezamestnaní často využívajú schému pre získanie certifikátu pre obsluhu s vysokozdvížnými vozíkmi. Vo Francúzsku je takisto schéma často využívaná pre absolvovanie povinného programu pre tých, ktorí sa chcú stať samostatne zárobkovo činní v oblasti remesiel.

Do kategórie prenositeľných zručností patria aj základné zručnosti. Nie je známe, že by ich spomínané schémy vylučovali. Vo Francúzsku napríklad nezamestnaní participujú v programe Cléa, ktorý bol vytvorený v roku 2016 za účelom ohodnotenia základných zručností v siedmich oblastiach pre ľudí bez formálneho vzdelania. Ak účastníkovi programu Cléa chýbajú zručnosti v niektorej z hodnotených oblastí, môže získať vzdelanie v danej oblasti cez krátke a prakticky orientované vzdelávacie programy.

Poskytovaná výška financovania ovplyvňuje nielen konkrétne obsahové zameranie ale zároveň aj dĺžku vzdelávacej aktivity. Z tohto dôvodu sú napr. v Singapore populárne kurzy efektívnej komunikácie alebo kurzy pre získanie licencie pre súkromných šoférov, ktoré si vyžadujú menej ako 20 hodín. Vyššia finančná podpora v Rakúsku a Francúzsku koreluje s dlhšími a odbornejšími kurzami. V Rakúsku je podporu možno kombinovať so študijným voľnom, čo umožňuje účasť na dlhších vzdelávacích aktivitách.

V. Sprievodná podpora pre úspešnú implementáciu

Skúsenosť z iných krajín naznačuje, že medzi sprievodné podporné aktivity, ktoré prispievajú k úspešnosti schémy patrí poradenstvo, zabezpečenie kvality poskytovateľov a pri niektorých schémach aj existencia tzv. študijného voľna.

Poradenstvo spájajúce sa s individuálnymi vzdelávacími schémami sa dá rozdeliť do dvoch kategórií. Na jednej strane ide o riešenie informačných a administratívnych bariér spojených so samotnou schémou (napr. prihlasovanie sa do schémy). Na druhej strane ide o sprievodné kariérové poradenstvo, ktorého úloha je napomôcť efektívnemu výberu vzdelávacej aktivity s ohľadom na konkrétnu situáciu záujemcu, ako napríklad existujúce zručnosti, možné uplatnenie na trhu práce, osobné okolnosti a pod. Poradenstvo spojené so samotnou schémou a jej propagáciu je relatívne jednoduché riešiť kanálmi, ktoré sú dostupné aj znevýhodneným potenciálnym účastníkom, sprievodnými klientskymi službami (kontaktné miesta, „horúce“ linky napr. v Singapore) najmä pre potenciálnych účastníkov s nízkymi digitálnymi zručnosťami pre navigáciu webového portálu a pod.). Existujúce schémy postupne odstupujú od papierovej formy sprievodnej dokumentácie (napr. prihláška) s výnimkami pre ľudí s obmedzeným prístupom k digitálnym nástrojom (Škótsko, Francúzsko).

Kariérové poradenstvo v zmysle expertnej pomoci pri formulovaní a plánovaní kariérnej cesty alebo jej zmeny nie je bežne súčasťou individuálnych schém. Francúzsko má vytvorený systém kariérového poradenstva avšak tento nie je spätý so schémou, t.j. poradenské služby sú prístupné aj mimo schémy a nie sú podmienkou pre účasť na schéme. Zo sledovaných krajín len Toskánsko vyžadovalo súhlas kariérového poradcu (niekedy aj psychológa) pre povolenie účasti v schéme. Existujú schémy (Flámsko, Francúzsko) umožňujúce využitie príspevku na zhodnotenie existujúcich zručností (skill assessment). Príkladom zabudovania poradenstva do schémy je americká schéma (US ITA) rozdelená do troch modulov: i) štruktúrovaný výber, kde účastníci sa musia zúčastniť poradenstva a poradca môže zamedziť voľbe účastníka, ii) riadený výber, poradenstvo je povinné ale menej intenzívne a poradca nemôže zamedziť voľbe a iii) maximálny výber, kde je poradenstvo dobrovoľné a poradca nemôže zamietnuť zvolenú aktivitu. V Škótsku sa tiež pre informovanosť o schéme využívajú úrady práce v pôsobnosti ministerstva práce a pre poradenstvo kariérovi poradcovia v Skills Development Scotland (národná agentúra pre riadenie zručností).

Krajiny sa snažia dosiahnuť efektívnosť individuálnej voľby vzdelávacej aktivity aj inými spôsobmi ako poradenstvom. Väčšina schém sa takto orientuje na rôzne obmedzenia vzdelávacích (alebo tréningových) programov vytvorením zoznamov povolených vzdelávacích aktivít. Okrem toho, že sa

týmto opatrením reguluje kvalita poskytovateľov, ide aj o vymedzenie relevantnosti vzdelávania pre trh práce a tak čiastočne rieši informačnú asymetriu pre potenciálnych účastníkov. Nepriame ovplyvňovanie voľby je prítomné v Škótskej a Portugalskej schéme, kde tréningové programy musia byť prelinkované s prioritami na trhu práce určených vládou alebo úradmi práce. Zároveň platí, že reštrikcie by nemali byť príliš komplikované, aby nedošlo k administratívnym komplikáciám. Francúzsko z tohto dôvodu zmenilo spôsobilosť poskytovateľov v roku 2019 tak, že v súčasnosti jediná požiadavkou pre vzdelávaciu aktivitu je, že vzdelávací program udeľuje certifikát registrovaný v Národnom systéme certifikácii vrátane transversálnych zručností používaných pri výkone povolání (RNCP).

S obsahovým vymedzením úzko súvisí spôsobilosť poskytovateľov. Tu je možné využiť existujúce registre alebo aj iné inštitúty v krajine, ktoré už riešia overovanie kvality, ako napr. už uvedené Francúzsko. Iným príkladom je Kanada, kde sa zjednodušila spôsobilosť poskytovateľov na tých, ktorí sú registrovaní v národnom programe pre študentské pôžičky. Určovanie spôsobilosti poskytovateľov je na mieste nielen z dôvodov regulácie relevantnosti obsahového zamerania programov ale aj preverovaniu kvality poskytovania (odbornosť, pedagogická spôsobilosť lektorov, materiálno-technické vybavenie a pod). Skúsenosť s účtami v UK poukazuje na riziko možného podvodného správania (Lee, 2010)¹⁹, ktoré viedlo k rýchlemu ukončeniu schémy v roku 2001.

Pre komplexnejšie schémy orientujúce sa na časovo náročnejšiu rekvalifikáciu (aj s vyšším príspevkom zo strany štátu) sa odporúča riešiť otázku možného plateného študijného voľna a kompenzácie zamestnávateľa pri absencii zamestnanca. Príkladom je Rakúsko, kde je možné kombinovať financovanie so vzdelávacej schémy so schémou študijného voľna (existuje ako samostatná forma podpory). Opäť je možné diferencovať výšku príspevku, napr. vo Flámsku je vyšší príspevok na vzdelávanie uskutočňujúce sa počas plateného študijného voľna, pričom kompenzované študijné voľno je možné len v limitovanom počte vzdelávacích (tréningových) programoch.

VI. Odporúčania pre implementáciu na Slovensku

Navrhované odporúčania pre zavedenie schémy individuálnej podpory pre vzdelávanie dospelých na Slovensku kombinujú základné princípy, skúsenosti z iných krajín, finančné možnosti verejných zdrojov a existujúcu inštitucionálnu infraštruktúru vrátane národnej skúsenosti so schémami REPAS/KOMPAS. Odporúčame zaviesť schému individuálnych vzdelávacích poukazov s črtami príbuznými schéme v Škótsku. Napriek tomu, že ide o poukážkovú schému, nepovažujeme za

¹⁹ Citovaný článok cez skúsenosť so vzdelávacími účtami v UK ponúka komplexnejší obraz o úskaliach zavádzania nových nástrojov vo verejných politikách. Stručnejší prehľad o podvodnom správaní ponúka napríklad britský kontrolný orgán [National Audit Office](#).

nevyhnutné zmeniť udomácnenu terminológiu individuálne vzdelávacie účty (IVÚ). Termín individuálne vzdelávacie účty je bežne používaný aj v iných krajinách, napriek tomu, že iba jedna krajina má skutočné vzdelávacie účty, na ktorých sa prostriedky môžu kumulovať v čase (Francúzsko). Termín prebrala aj Európska komisia vo svojich odporúčaniach, čím akceptovala zaužívanú terminológiu pre nový koncept napriek jej nepresnosti.

Za hlavný cieľ zavedenia IVÚ odporúčame stanoviť dosiahnutie vyššej miery účasti dospelých na vzdelávaní. Tento cieľ vychádza z už spomínanej cieľovej hodnoty sledovaného indikátora pre vzdelávanie dospelých schváleného vládou v kontexte plnenia Akčného plánu ESPS.

Hlavný cieľ je realizovateľný, ak je schéma jednoduchá a zrozumiteľná. Implementácia na Slovensku bude pravdepodobne prechádzať fázami zmien parametrov, tak ako sa to udialo v iných krajinách. Preto odporúčame, aby sa prvé zavedenie schémy orientovalo primárne na popularizáciu nástroja pre širokú verejnosť a zvyšovanie povedomia o dôležitosti celoživotného vzdelávania. Obmedzovanie spôsobilosti, a z toho vyplývajúca potreba preukazovania spôsobilosti, znižuje atraktivitu schémy a ohrozuje hlavný cieľ. Odporúčame stanoviť vekovú skupinu na všetkých dospelých s vylúčením tých, ktorí sa zúčastňujú formálneho vzdelávania²⁰.

Konkrétne, odporúčame zaviesť IVÚ formou príspevku v kumulatívnej výške 200 eur pre záujemcov o účasť na schéme²¹. To znamená, že príspevok zo strany štátu nie je nárokovateľný. Spustenie schémy znamená, že sa účastníci prihlasujú do vyčerpania alokovanej výšky zdrojov pre daný cyklus. Obdobne funguje schéma v Škótsku. V prípade nižšej ceny vzdelávacej aktivity, by malo byť umožnené opakované prihlásenie do schémy v prípade, ak sú ešte voľné prostriedky k dispozícii. Dôvodom možnosti opakovaného prihlasovania je zabránenie novej konvergencii súčasných nižších cien za niektoré vzdelávacie aktivity na trhu na jednotnú úroveň 200 eur.

Na základe dostupných medzinárodných údajov odhadujeme účasť približne na 2 % populácie²². Samozrejme treba brať do úvahy časový sklz z dôvodu nábehu schémy, avšak skúsenosti z iných krajín sú také, že schéma je populárna na začiatku a záujem v čase upadá (môže sa zvýšiť po nejakej modifikácii schémy, napr. zvýšením príspevku pre niektoré skupiny a pod.). Pri takomto scenári by náklady na schému v prvom cykle predstavovali zhruba 10 miliónov eur., t.j. pre približne 50 tisíc

²⁰ Nešlo by len o populáciu v produktívnom veku a to hlavne z dôvodu sprístupnenia schémy pre staršie vekové kohorty, napr. pre dopĺňanie digitálnych zručností.

²¹ Navrhovaná výška príspevku bola uvedená už v dokumente Učiaci sa Slovensko (Burjan et al., 2017). Jej výška je podobná príspevku v Škótsku. Výška príspevku sa samozrejme môže upraviť v závislosti od preferovaných vzdelávacích aktivít.

²² Graf 1.3 v publikácii OECD (2019a). Navrhovaná schéma je najbližšie ku škótskej schéme, ktorá mala účasť na úrovni 0,8 % pričom bola obmedzená príjmom. Ak slovenská schéma nebude mať toto obmedzenie, optimistický predpoklad pre účasť na schéme sme stanovili na 2 % (evidovaná účasť na úrovni Rakúska a Francúzska).

účastníkov. Režijné náklady by záviseli od miery sprievodných služieb, pričom treba brať do úvahy aj fixné náklady spustenia schémy.

Prvá fáza zavedenia IVÚ si bude vyžadovať detailný zber dát ohľadom charakteristík užívateľov a ich skúsenosť a to najmä z dôvodu zhodnotenia výšky potenciálnej „deadweight loss“, miery aktivácie znevýhodnených skupín a identifikácie možného neželaného správania (či už podvodného alebo ako výsledok nedostatočne špecifikovaných parametrov). Logika v implementácii by mala byť, že prvý cyklus je bez reštrikcií vo forme pilota a až po analýze dát z prvého cyklu sa môžu stanovovať obmedzenia pre účasť alebo diferenciácia výšky príspevku a pod. Tento prístup sa javí ako prijateľnejší ako uviesť schému s reštrikciami a následne sa snažiť verejnosti komunikovať uvoľnenejšie podmienky v prípade nízkej účasti.

Je dosť pravdepodobné, že sa v následnom cykle modifikuje spôsobilosť pre účasť podľa výšky príjmu v dôsledku silného substitučného efektu. Alternatívou je už v prvom cykle rozdeliť alokované prostriedky podielom, napríklad polovica pre ľudí nad mediánovým príjmom a polovica pre ľudí pod mediánovým príjmom, pričom stále platí, že preukazovanie príjmu môže predstavovať významnú bariéru. Táto bariéra by sa dala redukovať tak, že súčasťou prihlásenia sa do schémy by bolo čestné prehlásenie o výške príjmu za posledné obdobie a následne by sa vykonávala náhodná kontrola. Vhodnou alternatívou k preukazovaniu spôsobilosti by bolo prepojenie schémy s administratívnymi databázami, ako napríklad registrom Sociálnej poisťovne, ktoré by znížilo administratívnu záťaž na strane účastníka a tiež umožnilo sledovanie zapojenia ďalších cieľových skupín (napr. zdravotne znevýhodnených osôb).

Vyššie zaostávanie Slovensko trápí aj v základných digitálnych zručnostiach ako doplnkového sledovaného indikátora v Akčnom pláne EPSP. Zaostávanie v účasti dospelých na vzdelávaní v porovnaní so stanoveným cieľom je miernejšie a zaostávanie v základných digitálnych zručnostiach je výrazne vyššie (viď časť Východiskový stav). Z tohto dôvodu nástroje pre podporu účasti dospelých na vzdelávaní by mohli obsahovo smerovať aj k budovaniu digitálnych zručností. Indikátor EPSP však sleduje podiel populácie vo veku 16 – 74 a meria *základné* digitálne zručnosti. IVÚ ako schéma má širší záber v podobe podpory zamestnateľnosti²³, preto by zameranie na digitálne zručnosti nemalo dominovať nad ostatnými atribútmi schémy. Plán obnovy a odolnosti obsahuje priamejšie a potenciálne efektívnejšie opatrenia pre zvyšovanie základných digitálnych zručností

²³ Podpora zamestnateľnosti môže pokryť aj sprievodné aktivity, ktoré nie sú nevyhnutne vzdelávacieho charakteru. Ide u o spomínané poradenstvo, prípadne validáciu zručností nadobudnutých v neformálnom alebo informálnom vzdelávaní.

v znevýhodnených skupinách populácie²⁴. Platí však, že schéma IVÚ by mala umožniť účasť na kurzoch v oblasti základných digitálnych zručností a následne vyhodnotiť jeho účinnosť pre túto oblasť.

Pri návrhu dizajnu samotnej schémy IVÚ sa môžeme opierať o existujúcu skúsenosť s nástrojmi REPAS/KOMPAS²⁵. Ide o niekoľkoročnú schému pre uchádzačov o zamestnanie (UoZ) podľa zákona o službách zamestnanosti financovaná z eurofondov. UoZ si vyberá vzdelávací kurz z existujúcej ponuky odborných a kompetenčných kurzov, ktorý mu následne úrad práce schvaľuje a po podpise zmluvy je kurz plne financovaný z verejných zdrojov (vo verzii REPAS/KOMPAS+ aj náklady na dopravu a stravovanie pre prezenčné kurzy)²⁶. Dôležitým prvkom schémy je skutočnosť, že aj keď je kurz plne financovaný až po úspešnom absolvovaní, záväzok za financovanie preberá štát podpisom zmluvy s účastníkom kurzu. Inými slovami, od účastníka sa nepožaduje zaplatenie kurzu s neskoršou refundáciou²⁷. Túto skutočnosť spomíname z toho dôvodu, že v prípade Rakúska, kde sa vyžadovala platba od účastníka vopred s následnou refundáciou po ukončení vzdelávacej aktivity, bol tento mechanizmus rozpoznávaný ako významná bariéra pre znevýhodnené skupiny (Lassnigg, Baumeegger, 2019).

Obsahové zameranie kurzov a regulácia poskytovateľov môžu nadväzovať na schémy REPAS/KOMPAS, pričom by bolo žiadúce nastaviť systematický proces definovania potrieb trhu práce s cieľom nastaviť zoznam obsahových okruhov vzdelávacích aktivít a pravidelne ho aktualizovať. Do takéhoto zoznamu navrhujeme zahrnúť možnosť využívať príspevok na kurzy základných zručností. Existujúca ponuka v schémach REPAS/KOMPAS tieto kurzy neobsahuje. Aj keď takto definovaný obsah vzdelávania umožňuje financovanie vzdelávacích aktivít pre ťažko dosiahnuteľné skupiny nízko-vzdelaného obyvateľstva, významný posun v riešení tohto komplexného problému vzdelávacími účtami nemožno predpokladať. Základným problémom je nenárokovateľnosť príspevku a tým pádom obmedzená garancia financovania konkrétnej skupiny

²⁴ Ide o reformu č. 7 v Pláne obnovy a odolnosti v Komponente [Digitálne Slovensko](#) „Strategický prístup k vzdelávaniu v oblasti rozvoja digitálnych zručností v spolupráci so zástupcami kľúčových zainteresovaných strán“ so sprievodnou investíciou č. 9 „Zlepšovanie digitálnych zručností seniorov (vrátane znevýhodnených skupín) a distribúcia Senior tabletov“ s alokovanou sumou 69 miliónov eur. Komplexnému prístupu k zvyšovaniu digitálnych zručností sa venuje [Stratégia a akčný plán na zlepšenie postavenia Slovenska v indexe DESI do roku 2025](#).

²⁵ V tomto dokumente nie je priestor pre hodnotenie efektivity rekvalifikačných schém. Ich význam pre schému IVÚ spočíva v implementačných detailoch ako napr. povinnosti účastníkov, zmluvné podmienky, časový priebeh úkonov a pod. Pre čitateľa so záujmov o detail odporúčame [publikáciu analytických útvarov MF SR a MPSVaR SR z roku 2016](#) a [záverečnú správu NKÚ o účinnosti zavedenia REPASu z roku 2018](#).

²⁶ Takto definovaná schéma je veľmi podobná škótskej schéme individuálnych tréningových účtov, avšak rozdiel je vo výške príspevku (Škótsko má fixný príspevok vo výške 200 libier, na SR sú určené maximálne cenové limity pre skupiny kurzov, ktoré zvyčajne presahujú hodnotu 200 eur). Keďže schémy REPAS/KOMPAS sú národnými projektami financovanými z európskych fondov, konkrétne črty závisia od prebiehajúceho národného projektu.

²⁷ Úrad práce podpisuje s UoZ zmluvu, ktorú UoZ preukáže poskytovateľovi kurzu. V prípade neukončenia kurzu z dôvodov, ktoré sa nepovažujú za opodstatnené účastník je povinný uhradiť prostriedky Úradu práce.

potenciálnych účastníkov, napr. v marginalizovanej komunite. Inými slovami, navrhovaná schéma nevie adekvátne riešiť inklúziu ťažko dosiahnuteľných skupín. Hlavným dôvodom je, že IVÚ redukujú bariéry na dopytovej strane a tým dopyt stimulujú. Ak však dopyt neexistuje, t.j. bariéry sú príliš vysoké, sú potrebné priame nástroje podpory. Zahrnutím základných zručností medzi obsah vzdelávacích aktivít sa však rozširuje využiteľnosť schémy. Bližšie chápanie účinnosti tohto nástroja pre intervencie v tejto oblasti bude možné po prvotnom zbere dát.

Obdobnú argumentáciu používame pri odporúčaní umožniť účasť na schéme aj migrantom, ktorí nemajú občianstvo ale majú povolenie k pobytu, prípadne udelený azyl. Toto považujeme za dôležité v kontexte nielen európskej mobility ale aj v otázke integrácie cudzincov. Jazykové kurzy alebo kurzy pre získanie stupňa vzdelania pre migrantov sú súčasťou viacerých zahraničných schém ako forma podpory integrácie, aj keď sa domnievame, že problém integrácie cudzincov by mali riešiť samostatné schémy priamejšej podpory. V každom prípade je potrebné umožniť účasť na schéme aj pre migrantov s povoleným s pobytom a po prvom cykle vyhodnotiť účinnosť nástroja pre túto oblasť.

Pre úspešnú implementáciu je nevyhnutné vyriešiť dostupnosť informácií ohľadom ponúkaných aktivít. Informácie by mali byť sústredené na jednom mieste, napr. webovom portáli. Ide o informácie o ponúkaných vzdelávacích príležitostiach, využiteľnosti novozískaných zručností, možnostiach kariérnych zmien, upskillingu v digitálnych zručnostiach a podobne. Nie je vhodné ponechať vyhľadávanie takéhoto druhu informácií na jednotlivých potenciálnych účastníkoch, hlavne ak jedným z cieľov je aktivovať skupiny s nízkou účasťou podmienenou výraznou informačnou asymetriou.

Odporúčame vybudovanie jednotného informačného portálu v dvoch úrovniach: základné informácie o dostupných kurzoch vrátane ich obsahu, ceny, formy a geografickej polohy a nadstavbovou platformou poskytujúcou informácie, ktoré predstavujú nejakú formu všeobecného kariérového poradenstva (napr. self-assessment nástroje a pod.). Ideálne samozrejme tieto digitálne nástroje by mali byť doplnené možnosťou individuálneho poradenstva, ale pred zavedením schémy sa neočakáva vybudovania komplexnej infraštruktúry poradenstva (ako to napr. navrhovala Stratégia pre CŽV a poradenstvo na roky 2021-2030). Alternatívou je umožniť využitie IVÚ pre kariérové poradenstvo v existujúcich štruktúrach²⁸.

²⁸ Napr. úrady práce poskytujú poradenstvo pre záujemcov o zamestnanie. Vzhľadom na existujúce kapacity a záber poradenstva na úradoch práce navrhujeme, aby sa účastníci schémy mohli obrátiť na neštátnych kariérových poradcov, napr. registrovaných v [Asociácii lektorov a kariérnych poradcov \(ALKP\)](#) alebo [Združení pre kariérové poradenstvo a rozvoj kariéry](#).

Odporúčame vytvoriť register poskytovateľov, ktorí v rámci svojej registrácie vytvoria zoznam konkrétnych vzdelávacích aktivít pre potreby informačného portálu podľa jednotného formátu. Overovanie spôsobilosti poskytovateľov vzdelávania môže vychádzať už z existujúceho systému akreditácie kurzov a programov v ďalšom vzdelávaní dospelých vrátane ponuky kurzov REPAS/KOMPAS. V rámci využitia existujúcich inštitucionálnych prvkov, odporúčame aktualizovať existujúci portál pre ďalšie vzdelávanie dospelých (isdv.iedu.sk).

VII. Záver

Text poskytuje zhrnutie princípov pre individuálne vzdelávacie schémy, konkrétne pre individuálne vzdelávacie účty. Ako nástroj štátnej intervencie s financovaním z verejných zdrojov si bude vyžadovať jasné pomenovanie cieľov a konkrétne implementačné kroky. Základné otázky, ktoré treba zodpovedať sú spôsobilosť účastníkov, výška a zdroje financovania a obsahové zameranie vzdelávacích aktivít s dôrazom na prenositeľné zručnosti. Implementácia sa musí venovať sprievodným aktivitám ako sú odstraňovanie informačných bariér a poradenstvo. Riziko možného zneužívania a tiež potencionálnej substitúcie financovania aktivít, ktoré by sa realizovali aj pri absencii schémy, je dôležité zapracovať do parametrov schémy. Kvalita poskytovateľov je nevyhnutná pre dlhodobú úspešnosť podpory vzdelávania dospelých aj nad rámec vzdelávacích schém. Atraktivita, a tým pádom aj úspešnosť schémy, budú do veľkej miery závisieť od administratívnej jednoduchosti a zrozumiteľnosti pre účastníkov. Po skúsenostiach iných krajín očakávame uvedenie nástroja v cykloch, pričom hodnotenie efektivity nástroja v jednotlivých cykloch bude ovplyvňovať modifikáciu parametrov schémy.

Financovanie

Pôvodná verzia textu bola vytvorená a financovaná ako súčasť dokumentu Nové prvky kvalifikačných systémov na rozvoj zručností pre Národné kontaktné miesto pre Európsky kvalifikačný rámec s podporou Európskej únie.

Literatúra

Burjan, V., Ftáčnik, M., Juráš, I., Vantuch, J., Višňovský, E., & Vozár, L. (2017). Učiaci sa Slovensko. Dostupné na: https://www.minedu.sk/data/files/6987_uciace_sa_slovensko.pdf

Európska Komisia, (2020a). European Skill Agenda. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223&langId=en>

Európska Komisia, (2020b). ROZHODNUTIE RADY (EÚ) 2020/1512 z 13. októbra 2020 o usmerneniach pre politiky zamestnanosti členských štátov. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020D1512&from=EN>

Európska Komisia (2021a). Akčný plán na realizáciu Európskeho piliera sociálnych práv. Dostupné na: <https://op.europa.eu/webpub/empl/european-pillar-of-social-rights/sk/index.html>

Európska Komisia, (2021b). COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT IMPACT ASSESSMENT REPORT Accompanying the document Proposal for a Council Recommendation on individual learning accounts. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52021SC0369>

Európska Komisia, (2022), Odporúčanie Rady zo 16. júna 2022 týkajúce sa individuálnych vzdelávacích účtov (2022/C 243/03). Dostupné na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0627\(03\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0627(03)&from=EN)

Habodászová, L., & Studená, I. (2021). Marečku, podejte mi pero! Komentár IFP MFSR SK. Dostupné na: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/komentare/komentare-z-roku-2021/16-marecku-podejte-mi-pero-november-2021.html>

Hayek, F. (1945). The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review*. Dostupné na: <https://www.econlib.org/library/Essays/hykKnw.html>

Lassnigg, L., & Baumegger, D. (2019). Bildungskonto Oberösterreich: Access to education/training for precarious/disadvantaged workers? A case study, Institute for Advanced Studies, Vienna. Dostupné na: <https://irihs.ihs.ac.at/id/eprint/5830/7/ihs-report-2019-lassnigg-baumegger-bildungskonto-oberoesterreich-education-precarious-disadvantaged.pdf>

Lee, B. (2010). The individual learning account experiment in the UK: A conjunctural crisis?, *Critical Perspectives on Accounting* 21 (2010, 18-30)

Messer, D., & Wolter, S. C. (2009). Money Matters – Evidence from a Large-Scale Randomized Field Experiment with Vouchers or Adult Training. CESifo Working Paper No. 2548. Dostupné na: <https://www.cesifo.org/en/publications/2009/working-paper/money-matters-evidence-large-scale-randomized-field-experiment>

OECD (2019a). Individual Learning Accounts : Panacea or Pandora's Box?, OECD Publishing, Paris. Dostupné na: <https://doi.org/10.1787/203b21a8-en>.

OECD (2019b). OECD Employment Outlook 2019: The Future of Work, OECD Publishing, Paris. Dostupné na: <https://doi.org/10.1787/9ee00155-en>.

OECD (2020). Increasing Adult Learning Participation: Learning from Successful Reforms, Getting Skills Right, OECD Publishing, Paris.. Dostupné na: <https://doi.org/10.1787/cf5d9c21-en>.

OECD (2021a). OECD Skills Outlook 2021: Learning for Life, OECD Publishing, Paris. Dostupné na: <https://doi.org/10.1787/0ae365b4-en>.

OECD (2021b). Social vouchers: Innovative tools for social inclusion and local development, OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers, No. 2021/08, OECD Publishing, Paris. Dostupné na: <https://doi.org/10.1787/a98f02c5-en>.

Stratégia celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021-2030. (Stratégia pre ČŽV a poradenstvo na roky 2021-2030) Dostupné na: <https://siov.sk/strategia-celozivotneho-vzdelavania-a-poradenstva-na-roky-2021-2030-schvalena-vladou-sr/>